

บทที่ 3

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชนกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็น การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงนำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไป เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนตะโหนด
2. บริบทของการพัฒนาชุมชนตะโหนด
3. การมีส่วนร่วมของผู้หญิงกลุ่มพัฒนาชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

1. สภาพทั่วไป เศรษฐกิจและ สังคมของชุมชนตะโหนด

1.1 ข้อมูลที่ตั้งและอาณาเขต

ตำบลตะโหนดตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองพัทลุงไปทางทิศใต้ เป็นระยะทางประมาณ 54 กิโลเมตร (เทศบาลตำบลตะโหนด, 2545) และห่างจากที่ว่าการอำเภอตะโหนดประมาณ 8 กิโลเมตร ใช้เส้นทางถนนสายแม่ขรี-ตะ โหนด (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด, 2545) มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง (ภาพประกอบ 1 และ 2) ดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลโคกม่วง อำเภอเขาชัยสน
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลคลองใหญ่ อำเภอตะโหนด
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลคลองใหญ่และตำบลแม่ขรี อำเภอตะโหนด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับเทือกเขาบรรทัดซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างจังหวัดพัทลุง และจังหวัดตรัง

ตำบลตะโหนดมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 110,405.25 ไร่ ประกอบด้วยหมู่บ้าน จำนวน 12 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 บ้านหัวช้าง หมู่ที่ 3 บ้านตะโหนด หมู่ที่ 4 บ้านโพธิ์ หมู่ที่ 5 บ้านคลองนุ้ย หมู่ที่ 6 บ้านโหล๊ะจังกระ หมู่ที่ 7 บ้านควนอินนอโม หมู่ที่ 8 บ้านโหล๊ะเหรียญ หมู่ที่ 9 บ้านป่าพง หมู่ที่ 10 บ้านทุ่งสบาย หมู่ที่ 11 บ้านนาส้อง และหมู่ที่ 12 บ้านโนไปะ (สภาตำบลตะโหนด, 2543)

1.2 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

1.2.1 ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลตะโหมดตั้งอยู่บนเชิงเขาทางด้านทิศตะวันออกของแนวเทือกเขาบรรทัด โดยพื้นที่ลาดต่ำไปทางทิศตะวันออก มีการสลับกันระหว่างเนินเขาเตี้ย ๆ และพื้นที่ราบ ส่วนบริเวณที่ตั้งชุมชนเป็นพื้นที่ราบ มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้และแม่น้ำลำคลอง สภาพพื้นที่เหมาะสำหรับการทำนาข้าว ทำสวน มีลำคลองสำคัญไหลผ่าน 4 สาย คือ คลองตะโหมด คลองกง คลองหัวช้าง และคลองโหล๊ะจังกระ (อุดม และคณะ, 2544: 20)

1.2.2 ลักษณะภูมิอากาศ

ตำบลตะโหมดมีลักษณะภูมิอากาศ 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน มีอุณหภูมิสูงสุดอยู่ในช่วง 34-37 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุด อยู่ในช่วง 24-30 องศาเซลเซียส (เทศบาลตำบลตะโหมด, 2545) มีฝนตกโดยเฉลี่ยปีละ 6-7 เดือน

1.3 ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

พื้นที่ของตำบลตะโหมดบางส่วนอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าเทือกเขาบรรทัดแปลงที่ 1 ตอนที่ 3 และป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาหลักไก่อ ป่าเขาดินป่าและป่าเขาพระ เช่น พื้นที่ป่าไม้ หมู่ที่ 2, 4, 5, 6, 9 และ 11 ชนิดของดิน ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชสวน นอกจากนี้ ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ ได้แก่ น้ำตกโตนใต้ บ่อน้ำร้อนโหล๊ะจังกระและน้ำตกหินลาดในหมู่ที่ 6 มีน้ำตกท่าช้างในหมู่ที่ 9 และน้ำตกหม่อมจ้อยในหมู่ที่ 11 (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด, 2546)

1.4 โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนตะโหมด มีเส้นทางที่ใช้คมนาคมครอบคลุมการเดินทางทั้งถนนสายหลัก และถนนภายในหมู่บ้าน

1.5 หน่วยงานและสถานที่สำคัญในตำบล

หน่วยงานและสถานที่สำคัญตั้งอยู่กระจายทั้งตำบล คือ สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งวัด มัสยิด หน่วยงานปกครองของรัฐ เช่น ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานเทศบาลตำบลตะโหมด ที่ทำการตำรวจชุมชน เป็นต้น รวมถึงสถานศึกษาตั้งแต่ระดับศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐ โรงเรียนมัธยมศึกษาของเอกชน และสถานีอนามัยของหมู่บ้าน สามารถให้บริการประชาชนในพื้นที่อย่างทั่วถึง (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด, 2545)

1.6 ข้อมูลด้านสังคมและเศรษฐกิจ

1.6.1 ความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนตะโหมคเดิมที่อยู่ในเส้นทางการค้าขายของอินเดีย ซึ่งชาวอินเดียเดินทางมาจากฝั่งทะเลอันดามันผ่านมาทางบ้านหัวช้างซึ่งอยู่ในชุมชนตะโหมค เพื่อไปยังเมืองสทิงพระฝั่งทะเลอ่าวไทย จากการเดินทางด้วยเส้นทางดังกล่าวจึงเกิดชุมชนเล็กๆ ขึ้นมาและพัฒนามาเป็นชุมชนตะโหมคปัจจุบัน (สภาพานวัดตะโหมค, 2543: 5)

ความเป็นมาของชื่อ “ตะโหมค” มีความเชื่อมา 2 แนวทาง จากการบอกเล่าและสันนิษฐาน คือ

ก. มาจากคำว่า “ตระ” ซึ่งตระเป็นชื่อของช่องเขาที่เป็นเส้นทางที่เดินทางจากอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง เพื่อข้ามเทือกเขาบรรทัดโดยผ่านช่องเขาตระ และออกสู่บ้านหัวช้างตำบลตะโหมค

ข. มาจากคำว่า “โตะหมุด” ซึ่งเป็นชื่อของท่านผู้เฒ่าผู้แก่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม เพราะปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับชื่อของชาวไทยอิสลาม เช่น นาปาเจ๊ะ (ที่ตั้งของโรงเรียนวัดตะโหมคปัจจุบัน) และห้วยทุ่งแขก เป็นต้น คำว่า “ตะโหมค” เรียกเพี้ยนมาจากโตะหมุด ซึ่งเป็นผู้นำชาวไทยมุสลิมคนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตะโหมค

1.6.2 ประชากร

ตำบลตะโหมคมีจำนวนประชากร รวมทั้งสิ้น 8,982 คน โดยแยกเป็นเพศชายจำนวน 4,445 คน และเพศหญิงจำนวน 4,527 คน ซึ่งจำนวนประชากรทั้งสองเพศมีความใกล้เคียงกัน (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมค, 2545)

1.6.3 ลักษณะการปกครอง

ตำบลตะโหมคมีการปกครองโดยองค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลตำบลตะโหมค ซึ่งมีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค จำนวน 7 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1, 2, 5, 6, 7, 8 และหมู่ที่ 10 ส่วนอีก 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 3, 4, 9, 11 และหมู่ที่ 12 พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลตะโหมค (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมค, 2546)

1.6.4 ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี

ชาวตะโหมคส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 60 ส่วนครัวเรือนที่นับถือศาสนาอิสลามคิดเป็นร้อยละ 40 ของครัวเรือนทั้งหมด ซึ่งชุมชนอิสลามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน หมู่ที่ 2, 5, 6, 7, 8, 10 ทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมต่างมีความเป็นเครือญาติและไปหาผู้กันเป็น

ประจำ ซึ่งจากคำบอกเล่าว่า เดิมบริเวณหมู่ที่ 3 (บ้านตะโหมดปัจจุบัน) เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวมุสลิม ต่อมาได้ย้ายถิ่นฐานไปทางทิศใต้ของตำบล คือ บริเวณหมู่ที่ 2 บ้านหัวช้าง และหมู่ที่ 5 บ้านคลองนุ้ย ชาวพุทธจึงเข้ามาอยู่แทนที่โดยก่อตั้งวัดตะโหมดขึ้น และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนโดยรอบอย่างหนาแน่น (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด, 2545) มีวัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรม การจัดประชุม จัดงานประเพณี เป็นต้น

ประเพณีของชาวตะโหมดก็เหมือนกับชุมชนภาคใต้ทั่วไป ได้แก่ ประเพณีการทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ การทำบุญวันสารทเดือนสิบ การแห่เทียนพรรษา การทอดผ้าป่า เป็นต้น (เทศบาลตำบลตะโหมด, 2545)

แต่มีประเพณีที่แตกต่างและมีความเป็นเอกลักษณ์จากชุมชนอื่น คือ ช่วงเทศกาลสงกรานต์บ้างปี มีการจัดงานประเพณีย้อนยุคถึงวิถีการใช้ชีวิตของคนสมัยก่อน และประเพณีการทำบุญสองศาสนาร่วมกันระหว่างชาวพุทธและมุสลิมในชุมชน ซึ่งประเพณีนี้มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชน

1.6.5 การศึกษา

ชุมชนตะโหมดมีสถานศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน 4 แห่ง คือ โรงเรียนวัดตะโหมด โรงเรียนบ้านหัวช้าง โรงเรียนบ้านโหล๊ะจังกระ และโรงเรียนบ้านควนอินนอโม และสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง คือ โรงเรียนประชารุ่ง สถานศึกษาจึงครอบคลุมพื้นที่ทั้งตำบลตะโหมด รวมถึงศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 3 แห่ง กระจายอยู่ในตำบลตะโหมด (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด, 2546)

ชาวตะโหมดมีความตื่นตัวและให้ความสำคัญกับการศึกษาตลอดมา โดยที่ผ่านมามาชาวตะโหมดได้ร่วมกันบริจาคที่ดินและเงินเพื่อร่วมกันสร้างโรงเรียนประชารุ่ง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาภายในชุมชน

นอกจากนี้ วัดตะโหมดได้มีการจัดให้เยาวชนได้มีการศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน สำหรับเด็กและเยาวชนช่วงปิดภาคเรียน เพื่อใช้เวลาว่างในช่วงปิดภาคเรียนมาศึกษาหลักธรรม สำหรับพระภิกษุใหม่ที่บวชและจำพรรษาที่วัดตะโหมดได้จัดให้มีการเรียนการสอนและการสอบธรรมศึกษาเป็นประจำทุกปี ชาวตะโหมดจึงได้รับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม (สภากลานวัดตะโหมด, 2543)

กล่าวได้ว่า การศึกษาภายในวัดตะโหมดตั้งแต่สมัยก่อนเปิดโอกาสให้กับผู้ชายในชุมชน ตั้งแต่วัยเด็กที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในวัด จนเมื่อถึงวัยหนุ่มก็มาศึกษาธรรมะในตอนบวชเข้าพรรษา จนถึงวัยผู้ใหญ่ก็มาปรึกษาหารือกิจกรรมหรือเรื่องราวของชุมชนกับพระครูในวัด ผู้ชายจึงมีเวลาหารือและใกล้ชิดกับวัดตะโหมดเรื่อยมา ซึ่งแตกต่างจากผู้หญิงที่ไม่มีโอกาสเข้ามา

ศึกษาหรือปรึกษาหารือ เป็นเพียงผู้เข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา

1.6.6 การประกอบอาชีพและรายได้

ชาวตะโหนดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร มีการทำสวนยางพาราและทำสวนผลไม้เกือบทุกครัวเรือน มีการทำนาเพื่อการบริโภคในครอบครัว (คำนวณ นवलสนอง, 2543) โดยประกอบอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 80 ประกอบอาชีพค้าขายและรับราชการคิดเป็นร้อยละ 15 และอาชีพอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 5 (องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหนด, 2544) รายได้เฉลี่ยจากการประกอบอาชีพเกษตรประมาณ 25,000 บาทต่อปี และรายได้เฉลี่ยจากการประกอบอาชีพนอกภาคเกษตร 40,000 บาทต่อปี (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด, 2545)

1.6.7 การใช้ประโยชน์จากที่ดิน

ชาวตะโหนดมักใช้ที่ดินในการประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ซึ่งใช้แรงงานภายในครอบครัวทั้งผู้หญิง และผู้ชายร่วมกันทำการเกษตร พื้นที่ของตำบลทั้งหมดมีประมาณ 96,315 ไร่ มีการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร จำนวนประมาณ 44,986 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 46.96 ของพื้นที่ตำบลตะโหนด โดยใช้ทำสวนยางพารา ปลูกไม้ผล ทำนาข้าว ปลูกพืชไร่ ปลูกไม้ยืนต้น พืชผัก เป็นต้น พื้นที่ที่เหลือใช้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และพื้นที่ว่างเปล่า (สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหนด, 2545:10-16)

2. บริบทของการพัฒนาชุมชนตะโหนด

ชุมชนตะโหนดเป็นชุมชนเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่เมื่อสมัยอยุธยาตอนต้น โดยมีหลักฐานจากวัตถุโบราณที่ค้นพบ และตำนานที่เล่ากันมาของผู้เฒ่าผู้แก่ การนำเสนอบริบทของการพัฒนาชุมชน เพื่อทราบถึงการพัฒนาการของชุมชนในอดีตที่เห็นเป็นรูปธรรมและเชื่อมโยงกับงานพัฒนาชุมชนในปัจจุบันตลอดจนทราบเหตุการณ์ในช่วงเกือบศตวรรษที่ผ่านมา ผู้วิจัยนำเสนอบริบทของการพัฒนาชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้งวัดตะโหนดเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนโดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสำรวจเอกสารเป็นสำคัญ ได้แบ่งช่วงเวลาการพัฒนาชุมชนตะโหนดเป็น 3 ช่วงเวลา โดยเชื่อมโยงกับบริบทการพัฒนาผู้หญิงของสังคมไทยและบทบาทการพัฒนาของผู้หญิงในชุมชนตามเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ช่วงเริ่มก่อตั้งวัดตะโหนด (ปี 2452) ถึงช่วงก่อนก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด (ปี 2516)

ช่วงที่ 2 ช่วงเริ่มก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนา (ปี 2517) ถึงช่วงก่อนก่อตั้งสภาลานวัดตะโหนด (ปี 2537)

ช่วงที่ 3 ช่วงเริ่มก่อตั้งสถานวัดตะโหมด (ปี 2538) ถึงปัจจุบัน (2549)

**ช่วงที่ 1 ช่วงเริ่มก่อตั้งวัดตะโหมด (ปี 2452) – ช่วงก่อนก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนา
ตะโหมด (ปี 2516)**

- ปี 2452 พระอริการช่วย อินทสโร (ปี 2453-2481) (ชาวบ้านเรียกกันว่า “พ่อท่านช่วย”) เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก เจ้าอาวาสรูปต่อมาก็คือ พระครูหมุน ธรรมปาโล (ปี 2484-2510) และเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน คือพระครูอุทิศกิจจาทรหรือจ้วน อดตมโน (ปี 2510-ปัจจุบัน) เจ้าอาวาสทั้ง 3 รูป เป็นพระที่มีบทบาทนำในการเป็นนักพัฒนา และผู้คนในชุมชนเลื่อมใสศรัทธา จนสามารถระดมทุน แรงงานคน เงินตรา และความร่วมมือจากชุมชนและภาครัฐในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี เช่น การพัฒนา วัด การสร้างโรงเรียน การสร้างถนนเชื่อมต่อกับชุมชนภายนอกและเชื่อมต่อกัน ภายในชุมชน เป็นต้น
- ปี 2459 เริ่มใช้ทางรถไฟสายใต้โดยรถไฟสมัยนั้นใช้ไอน้ำ ชุมชนมีการค้าขายกันมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากเดิมเป็นพื้นที่ป่าไม้ ชาวบ้านได้ตัดไม้ เพื่อหาไม้ขายให้รัฐบาลเพื่อนำไปเป็นเชื้อเพลิง คือ ไม้พิน ชาวตะโหมดก็มีอาชีพ ทำไม้ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์หรือการเปลี่ยนแปลงต่อพื้นที่ป่าไม้ในชุมชน (ธรรมศาสตร์, 2548: 100)
- ปี 2460–2470 คราวเรือนในชุมชนตะโหมดมีประมาณ 200 คราวเรือน ยังชีพด้วยผลผลิตจากป่า เป็นหลัก และมีการทำนาและปลูกข้าวไร่ โดยใช้แรงงานคนและสัตว์ซึ่งเป็นการ ทำงานร่วมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย
- ปี 2463–2464 ชาวตะโหมดได้นำช่างพารามาปลูกในชุมชนเป็นครั้งแรก จึงเริ่มประกอบอาชีพ การทำสวนยางพาราขึ้น
- ปี 2464 พระอริการช่วย อินทสโร ได้ใช้ศาลาการเปรียญของวัดเป็นสถานที่เรียนของ โรงเรียนประถมศึกษาสำหรับคนในชุมชนทั้งเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชาย
- ปี 2481 มีการปลูกยางพารามากขึ้นในภาคใต้ โดยรัฐออกพระราชบัญญัติควบคุมยางพารา ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีความตกลงควบคุมจำกัดยางพาราระหว่างประเทศ โดยมีการกำหนดโควต้ายางพาราของประเทศที่เข้าร่วมเป็นภาคี ชาวตะโหมดมี การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าบางส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบบริเวณที่ลาดชันเชิงเขา ได้ปลูกยางพารา ส่วนบริเวณพื้นที่ราบใช้ทำนาและทำสวน (สมใจ รุ่งเรือง (สัมภาษณ์), 1 กรกฎาคม 2547)

- ปี 2484-2489 เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาวะข้าวยากหมากแพง และผลผลิตทางการเกษตรราคาตกต่ำ แต่ยางแผ่นดิบมีราคาดี จึงมีการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นอีก รวมถึงมีการทำนาปลูกข้าว เพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนมากขึ้น (เดิมเน้นการปลูกข้าวเพื่อขาย)
- ปี 2485 วัดตะโหมดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุที่บวชและจำพรรษาในวัด
- ปี 2499 พระครูอุทิศกิจจาทร แกนนำชุมชนผู้ชายและคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้หญิงคอยช่วยเหลือด้านการจัดหาอาหารการกินในการร่วมมือกันทำถนนดินสายแม่ขริ-ตะโหมด โดยเริ่มขุดถนนดินจากประตูวัดไปสู่บ้านแม่ขริ ซึ่งแต่เดิมคนในชุมชนใช้ควายในการลากจูงเกวียนเมื่อออกไปทำธุระหรือค้าขายยังนอกชุมชนที่ตลาดอำเภอบางแก้ว การก่อสร้างถนนสายนี้ ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนมาใช้รถในการเดินทางและการขนส่งสินค้า จึงมีความสะดวกมากขึ้น
- ปี 2509 เริ่มมีการปลูกไม้ผลเกิดขึ้น 2-3 ราย และขยายการปลูกไม้ผลไปยังเกษตรกรรายอื่นในชุมชน
- ปี 2510 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอตะโหมด ได้ส่งเสริมให้ผู้หญิงในชุมชนเข้าร่วมกลุ่มแม่บ้านเกษตร เน้นกิจกรรมการทำอาหาร โภชนาการ การตัดเย็บเสื้อผ้าและสิ่งประดิษฐ์ เพื่อเป็นอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ให้ผู้หญิงในชุมชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น โดยผู้หญิงในชุมชนได้รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มแม่บ้านตามหมู่บ้านต่าง ๆ เมื่อมีงานวันสำคัญ เช่น งานวันสตรีสากล (8 มีนาคมของทุกปี) งานวันแม่แห่งชาติ (12 สิงหาคมของทุกปี) กลุ่มแม่บ้านเหล่านี้จึงไปร่วมกิจกรรมยังอำเภอตะโหมด ร่วมออกร้านงานประดิษฐ์ ส่งตัวแทนแสดงการรำ การแสดงละคร เป็นต้น การรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านทำได้ต่อเนื่องมา 4-5 ปี ก็ยกเลิกไป เพราะหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาส่งเสริมขาดการประสานงานอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนผู้หญิงกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรก็ไม่สามารถทำกิจกรรมหรือผลิตสินค้าได้โดยปราศจากการสนับสนุนของหน่วยงานรัฐได้ (หนูทิม ช่วยราชการ (สัมภาษณ์), 12 กรกฎาคม 2547)
- ปี 2512 พระครูเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้ขอสนับสนุนเงินจากหน่วยงานของรัฐและประชาชนในตะโหมด เพื่อก่อสร้างอาคารเรียน 6 ห้องเรียนให้โรงเรียนวัดตะโหมด ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาของชุมชน เพื่อให้บุตรหลานมีสถานที่เรียนในชุมชนเอง
- สรุปได้ว่า บริบทการพัฒนาชุมชนในช่วงแรกนี้ มีการเริ่มต้นพัฒนาชุมชนด้วย

การใช้เส้นทางรถไฟสายใต้ การค้าขายทั้งภายในและภายนอกชุมชน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในที่ดิน การขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในชุมชน การเริ่มปลูกยางพาราเป็นครั้งแรก ต่อมาได้ขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การเริ่มใช้วัดเป็นสถานที่เรียนประถมศึกษา จนกระทั่ง มีการขอสนับสนุนเงินจากหน่วยงานของรัฐและประชาชนมาสร้างอาคารเรียน การสอนปริยัติธรรมของวัด การร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อก่อสร้างถนนแบบถมดินสายแม่ขรี-ตะโหมด การเริ่มปลูกไม้ผลและทำสวนผลไม้ ตลอดจนมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาส่งเสริมกิจกรรมการรวมกลุ่มของผู้หญิงในชุมชนในรูปแบบของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร จึงเป็นช่วงที่เริ่มมีการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา เพื่อเป็นฐานการพัฒนาในช่วงต่อไป

จากบริบทการพัฒนาชุมชนตะโหมดปี 2452 การพัฒนาชุมชนมีบุคคลหลัก คือ พระภิกษุสงฆ์ในวัดตะโหมด และแกนนำผู้ชายที่มีบทบาทนำในการพัฒนาชุมชน เพราะผู้ชายเหล่านี้ได้ไปมาหาสู่และคลุกคลีกับวัดตะโหมดเรื่อยมา ตั้งแต่วัยเด็ก จนกระทั่งวัยหนุ่มก็ได้บวชเรียนและจำพรรษาในวัด จนกระทั่งเมื่อสึกจากพระภิกษุก็ออกมามีครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการแต่งงานกันภายในชุมชน และแต่ละครอบครัวก็ช่วยกันทำมาหากินในชุมชนตะโหมด ผู้ชายยังคงเข้าวัดพูดคุย ปรีกษาหารือถึงแนวทางการพัฒนาชุมชนตะโหมด ดังนั้น ผู้ชายจึงมีเวลาเข้าวัดตลอดเวลาและสม่ำเสมอ จึงได้รับทราบปัญหาของชุมชนจากการพูดคุยปรีกษาหารือกันตลอดมา หลังจากเสร็จจากงานทำสวนยางพารา ทำนา ปลูกผักและไม้ผล

ในขณะที่ผู้หญิงก็ทำสวนยางพารา ทำนา ปลูกผัก และไม้ผลเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่เมื่อพิจารณาตามรูปแบบการใช้แรงงานด้านเศรษฐกิจแล้ว ผู้หญิงในชุมชนยังต้องรับผิดชอบงานภายในบ้านสูงด้วย เช่น การเลี้ยงดูบุตร การทำความสะอาดบ้าน การหุงหาอาหาร

ดังนั้น ผู้หญิงจึงต้องรับผิดชอบทั้งงานอาชีพพร้อมกับงานภายในครอบครัวด้วย หากผู้หญิงเข้าร่วมกิจกรรมภายในชุมชนมักเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับงานเทศกาลและประเพณี ได้แก่ งานวันสงกรานต์ งานวันเข้าพรรษา วันสารทเดือนสิบ เป็นต้น โดยงานที่ผู้หญิงรับผิดชอบส่วนใหญ่เน้นด้านการทำอาหารเป็นสำคัญ หรือหากเป็นการร่วมทำบุญในวัดผู้หญิงก็เตรียมอาหารจากบ้านไปทำบุญในวัด การเข้าวัดของผู้หญิง จึงเข้าวัดในฐานะของการสืบทอดประเพณีทางศาสนาเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเข้าพรรษาที่มีเวลานานถึง 3 เดือน ผู้หญิงวัยผู้ใหญ่ และวัยอาวุโสเข้าวัดเพื่อฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นประจำตลอดทั้ง 3 เดือนในช่วงหัวค่ำ ส่วนช่วงเวลากลางวันก็เตรียมนำภัตตาหารมาถวายพระสงฆ์ ซึ่งในชุมชนตะโหมดมีการผลิตเปลี่ยนเวรทำอาหารถวายพระกันแต่ละหมู่บ้านด้วย โดยถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของคนในชุมชนตะโหมด แต่การทำอาหารก็ยังเป็นความรับผิดชอบหลักของผู้หญิงในแต่ละหมู่บ้านด้วย

บทบาทของผู้หญิงในชุมชนตะโหมดจึงสอดคล้องกับบทบาทของผู้หญิงกับพุทธศาสนาในสังคมไทย ดังที่ปราณี (2549: 144-145) กล่าวว่า ความเชื่อของพุทธศาสนาในเถรวาทของสังคมไทยที่อนุญาตให้ผู้ชายเท่านั้นที่บวชได้ ทำให้ผู้หญิงต้องเพิ่มคุณค่าทางศาสนาด้วยการอุทิศตนในการทำบุญและทำนุบำรุงศาสนาเพื่อทดแทนการสูญเสียโอกาสในการบวชของตนเอง แม้ผู้หญิงมีบทบาทเด่นในการเป็นแม่แรงสำคัญในการทำบุญทางพุทธศาสนาในชุมชน เช่น การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า สวดมหาชาติ เป็นต้น แต่ผู้หญิงก็ไม่สามารถเป็นผู้กล่าวถวายกฐิน หรืออาราธนาศีล และอาราธนาธรรมอย่างเช่นผู้ชายได้ ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาผู้หญิงยังเป็นเพศที่มีศักยภาพต่ำกว่าชาย สืบเนื่องจากคติที่ถือชายเป็นใหญ่ของอินเดียได้ส่งผ่านทางศาสนา (ทั้งฮินดู มหายาน และเถรวาท) ฉะนั้น เมื่อผู้หญิงเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับสถาบันศาสนาที่มาจากอินเดีย ผู้หญิงจึงต้องยอมรับสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพที่ต่ำกว่าของตนในทุกกรณี เช่น ในภาคเหนือ ผู้หญิงไม่นั่งฟังเทศน์แถวหน้าๆ (เพราะผู้หญิงอยู่ในฐานะศัตรูของพรหมจรรย์จึงไม่ควรอยู่ใกล้พระภิกษุ) เจดีย์สถานที่สำคัญหลายแห่งเป็นเขตหวงห้ามผู้หญิง เป็นต้น สอดคล้องกับบทความเรื่อง โสภณีในสังคมไทยของสุกัญญา (1998 อ้างถึงใน ปราณี, 2549:184) พบว่า อิทธิพลของพุทธศาสนาที่ส่งผ่านค่านิยมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เป็นการพยายามควบคุมพฤติกรรมไม่ทางตรงก็ทางอ้อมของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีความรู้สึกว่าตนเองมีสถานภาพต่ำด้อยกว่าผู้ชาย เช่นความเชื่อว่าการเกิดมาเป็นผู้หญิงเพราะไม่ได้ทำบุญสะสมไว้มากพอในชาติที่แล้ว ซึ่งนำไปสู่ข้ออ้างที่ว่าผู้ชายเท่านั้นที่สามารถบวชเป็นพระภิกษุได้ คติความเชื่อเหล่านี้ ทำให้ผู้หญิงในชุมชน สนใจให้ความสำคัญกับงานประเพณีและการสืบทอดศาสนาผ่านการทำบุญตามแต่โอกาส

ในปี 2459 ชุมชนมีการค้าขายทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งเน้นขายผลผลิตจากป่า เช่น น้ำมันยาง จี๊ใต้ น้ำผึ้ง สมุนไพร รวมถึงสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ไปขายที่ตลาดบางแก้ว และที่อำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ซึ่งในช่วงนี้ผู้หญิงมีบทบาททางเศรษฐกิจร่วมกับผู้ชายในครัวเรือน โดยเป็นแม่ค้าร่วมกับผู้ชาย หรือร่วมทำสวน ทำนา และทำไร่ ผู้หญิงได้ช่วยผู้ชายถางป่า ทำนา ทำไร่ ขุดดินด้วยกัน หรือเมื่อผู้ชายไปเก็บผลผลิตจากป่ามา ผู้หญิงก็ช่วยในการจัดสรรผลผลิตที่ได้ เพื่อเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำผึ้ง สมุนไพร เนื้อสัตว์ เป็นต้น ผู้หญิงจึงมีบทบาทเป็นผู้จัดการและจัดสรรผลผลิต ตลอดจนแบ่งไปขายยังตลาดหรือในชุมชน เมื่อมีผลผลิตเพียงพอกับการใช้ในครัวเรือนแล้ว

หลังจากนั้นมา อีก 10 ปี (พ.ศ. 2460-2470) การยังชีพด้วยการหาของป่าของชุมชนมีเพิ่มขึ้น และมีการขยายพื้นที่ทำกินกันในชุมชน เพราะมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของคนในจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุงและจังหวัดตรัง เข้ามายังชุมชนตะโหมด มีการประกอบอาชีพ ทำนา ปลูกข้าว ทำสวนยางพารา ทำให้พื้นที่ป่าถูกโค่นลงไป เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ปลูกยางพารา

โดยผู้หญิงและผู้ชายได้ช่วยกันทำมาหากินในครัวเรือน

แต่ช่วงปี 2464 ระดับการศึกษาและโอกาสในการเล่าเรียนของผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกัน โดยมีวัดตะโหมดเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของเด็กสมัยนั้น เด็กผู้หญิงบางคนไม่มีโอกาสไปเรียน เพราะต้องมีภาระดูแลน้องและช่วยเหลือครอบครัว หรือเด็กผู้หญิงที่ได้เรียนก็เรียนจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น ไม่มีโอกาสออกไปเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เพราะต้องเดินทางไปเรียนนอกชุมชน ซึ่งต่างจากเด็กผู้ชายที่มีโอกาสเรียนต่อนอกชุมชนในระดับที่สูงขึ้น ประกอบกับผู้ปกครองที่มีบุตรสาวรู้สึกเป็นห่วงบุตรสาว และมีความคิดเห็นว่าบุตรสาวมีหน้าที่ช่วยเหลือครอบครัว ทำอาหาร ดูแลบ้าน เลี้ยงน้อง ทำนา ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ จักสานหรือเป็นแม่ค้า ค้าขายของในชุมชนก็พอแล้ว ส่วนการอบรมกิริยามารยาทในการเข้าสังคมนั้น เป็นหน้าที่ของพ่อแม่

ดังนั้น ผู้หญิงในสมัยนี้ จึงไม่มีโอกาสออกไปเรียน และทำงานนอกชุมชน แต่ต้องคอยช่วยบิดา มารดาทำงานในครัวเรือนและชุมชน ส่วนผู้ชายมีโอกาสไปเรียนนอกชุมชน จนสำเร็จและทำงานรับราชการหลายคน ทั้งตำแหน่งตำรวจ นักพัฒนาชุมชน ครู และเกษตรอำเภอ ในขณะที่ผู้หญิงในชุมชนเมื่อโตเป็นสาวก็แต่งงานกับผู้ชายในชุมชนตะโหมดและชุมชนใกล้เคียงกันเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติขยายไปทั่วชุมชนตะโหมด

ช่วงปี 2510 การส่งเสริมพัฒนาจากหน่วยงานรัฐที่เน้นกลุ่มผู้หญิงในชุมชนยังมีน้อย และใช้ระยะเวลาสั้น ไม่ต่อเนื่อง หน่วยงานพัฒนาชุมชนอำเภอตะโหมดได้เข้ามาส่งเสริมให้ผู้หญิงในชุมชนเข้าร่วมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยเน้นกิจกรรมด้านอาหารโภชนาการ การตัดเย็บเสื้อผ้าและสิ่งประดิษฐ์ เพื่อเป็นอาชีพเสริมและเพิ่มรายได้ให้ผู้หญิงในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ผู้หญิงในชุมชนรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มแม่บ้านในแต่ละหมู่บ้าน เมื่อมีงานวันสำคัญ เช่น งานวันสตรีสากล (8 มีนาคมของทุกปี) งานวันแม่แห่งชาติ (12 สิงหาคมของทุกปี) กลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ ได้ไปร่วมกิจกรรมที่อำเภอตะโหมด ร่วมออกร้านแสดงผลงานการประดิษฐ์ ส่งตัวแทนของกลุ่มแสดงการรำ การแสดงละคร เป็นต้น การรวมกลุ่มแม่บ้านทำได้ต่อเนื่องมา 4-5 ปี ก็ยกเลิก เพราะหน่วยงานของรัฐขาดแผนงานและการประสานงานอย่างต่อเนื่อง

การเข้าร่วมกลุ่มในช่วงแรกของผู้หญิงเกิดจากความเกรงใจเจ้าหน้าที่ และได้รับกำลังใจจากสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน ญาติ ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำในชุมชน การรวมกลุ่มจึงเป็นแบบผู้ตาม มิได้เกิดจากความสมัครใจ รวมทั้งมีความรู้สึกไม่มั่นใจ ด้วยความกลัวว่าจะทำงานกลุ่มไม่สำเร็จ แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ให้กำลังใจ สนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์และความรู้ด้านวิชาการ ทำให้ผู้หญิงเกิดความมั่นใจ ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น แต่การเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงาน ก็ทำให้ผู้หญิงมีความพึงพอใจที่ได้ออกไปทำกิจกรรมยังนอกชุมชน ได้เรียนรู้ และเข้าใจ

การทำงานกลุ่มร่วมกันในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในเวลาต่อมาที่กระตุ้นให้ผู้หญิงในชุมชนมี
การทำงานในรูปแบบการรวมกลุ่มมากขึ้น (หนูทิม ช่วยราชการ (สัมภาษณ์), 12 กรกฎาคม 2547)

กล่าวได้ว่า บริบทการพัฒนาในช่วงแรกนี้ ผู้หญิงในชุมชนได้ร่วมรับผิดชอบงาน
บ้าน และงานอาชีพทางการเกษตรร่วมกับกับผู้ชายมากกว่าการเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน
สถานภาพของผู้หญิงในชุมชนตะโหมดช่วงนี้จึงสอดคล้องกับการศึกษาสถานภาพสตรีไทยด้าน
สังคม (บุญยงค์, 2532:323) พบว่า ผู้หญิงชาวบ้านดำเนินชีวิตแตกต่างกับผู้หญิงชั้นสูงและพนักงาน
ชาววัง คือ ผู้หญิงชาวบ้านต้องช่วยเหลือบิดามารดาหรือสามีประกอบกิจการงานต่างๆ ซึ่งอาจเป็น
งานหนักและงานเบา แล้วแต่ฐานะทางครอบครัว เมื่อเปรียบเทียบสถานภาพด้านสังคมระหว่าง
ผู้หญิงกับผู้ชายแล้ว เกณฑ์ของสังคมกีดกันผู้หญิง ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทในการศึกษาซึ่ง
ต้องออกไปเรียนนอกชุมชน ตรงกันข้ามกับผู้ชายที่สังคมเปิดช่องทางให้ไปเรียนหนังสือยังนอก
ชุมชนได้ บทบาทระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายจึงมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ถึงแม้ว่ามีการฝึกอบรม
หรือการส่งเสริมของหน่วยงานรัฐ เช่น กรมพัฒนาชุมชน มีโครงการส่งเสริมอาชีพของผู้หญิง แต่
โครงการส่งเสริมก็เน้นการอบรมและฝึกอาชีพที่ผู้หญิงมีบทบาทและทักษะความชำนาญอยู่ เช่น
การทำอาหาร งานฝีมือ และงานประดิษฐ์ เป็นต้น

ช่วงที่ 2 ช่วงเริ่มก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด (ปี 2517) ถึงช่วงก่อนก่อตั้ง สถานาวัดตะโหมด (ปี 2537)

ปี 2517 พระครูอุทิศกิจจาทร นายเฉลียว ชนินทรยุทรวงศ์ (ชนะสิทธิ์) อดีตกำนันตำบล
ตะโหมด และแกนนำผู้ชายของชุมชน ซึ่งได้ร่วมพบปะ พูดคุยกันในวัดเป็น
ประจำ มีความคิดเห็นร่วมกันให้ก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดขึ้น และได้จัด
ทะเบียนเป็นนิติบุคคล โดยช่วงแรกพระครูได้อนุเคราะห์ โตะ แก้ว อี้ เครื่องคิดเลข
แบบรางแก้ว และสอนวิธีคิดเลขให้แก่คณะกรรมการ กลุ่มเกษตรกรทำนาตะ
โหมดตั้งขึ้นจากการที่เกษตรกรประกอบอาชีพทำนามีปัญหา 3 ประการ คือ 1)
เกษตรกรไม่รู้ว่าทำอย่างไรให้ได้ผลผลิตสูง 2) วัสดุเครื่องมือ เครื่องใช้เกี่ยวกับ
การเกษตร ไม่มีขายในชุมชน ต้องไปซื้อห้ายังนอกชุมชน ซึ่งมีราคาแพง และ 3)
ราคาผลผลิตค่อนข้างตกต่ำ เกษตรกรจึงเสียเปรียบเรื่องการขายและการต่อรอง
ราคา ดังนั้น เมื่อมีการรวมกลุ่ม ปัญหาเหล่านี้จึงลดลง นอกจากนี้ กลุ่มยังมี
กิจกรรมด้านการออมทรัพย์ของชุมชน โดยรวบรวมสมาชิกจากคนที่ประกอบ
อาชีพทางการเกษตรมาร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางการเกษตรและ
ให้บริการสินเชื่อแก่ชุมชนโดยใช้ระบบออมทรัพย์แบบธนาคาร และรับสมัคร

- สมาชิกจากหัวหน้าครัวเรือนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย โดยผู้หญิงนั้นถือเป็นบุคคลในครอบครัวของสมาชิกและแบ่งเป็นหน่วยเกษตรกรรมย่อยตามกลุ่มหมู่บ้าน ตอนแรกมี 6 หน่วยเกษตรกรรม มีสมาชิกจำนวน 67 คน และได้คัดเลือกคณะกรรมการชุดแรก 5 คน ซึ่งเป็นผู้ชายแกนนำในชุมชน เพื่อทำหน้าที่ ประสาน เลขาธุการ และผู้จัดการ
- ปี 2519 ชาวตะโหมดได้จัดตั้งหอสมุดประชาชนขึ้น ณ วัดตะโหมด รวมถึงพระครูอุทิต กิจจาทร ได้ขอจัดตั้งโรงเรียนประชาบำรุง และติดต่อส่วนราชการสร้างทำนบกั้น คลองกง ขอติดตั้งไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน และขอจัดตั้งสุขาภิบาลตำบลตะโหมด (สถานวัดตะโหมด, 2543: 50-51) นอกจากนี้ มีนโยบายของรัฐบาลเข้ามา ส่งเสริมให้มีการวางแผนครอบครัว (เน้นกลุ่มเป้าหมายผู้หญิง) รวมถึงอนามัยแม่ และเด็ก ผู้หญิงในชุมชนประมาณ 10 คน เข้าร่วมโครงการวางแผนครอบครัวของรัฐ ซึ่งให้บริการทำหมันฟรีแก่ผู้สมัครใจร่วมโครงการ
- ปี 2520 เริ่มมีโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้างตามพระราชดำริ
- ปี 2525 ชุมชนโดยผู้ชายได้ร่วมระดมความคิดเห็นและจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อขอใช้ไฟฟ้า พัฒนา ซึ่งเป็นการขอให้มีไฟฟ้าใช้ในท้องถิ่น โดยชาวตะโหมดได้สมทบ ค่าใช้จ่ายในการติดตั้งสายไฟฟ้า จำนวน 30 % ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ทำให้ชาวตะโหมดมีไฟฟ้าใช้ก่อนโครงการพัฒนาของรัฐเป็นเวลาถึง 5 ปี และชุมชนจัดงานฉลองให้มีกิจกรรมการแสดงดนตรี หนังตะลุง รำวง จำนวน 3 วัน 3 คืน เพื่อหาเงินบริจาคเข้าชุมชนด้วย ซึ่งทั้งผู้หญิงและผู้ชายได้ร่วมมือกันจัดงานนี้
- ปี 2526 การก่อสร้างโรงเรียนมัธยมศึกษาในชุมชน คือ โรงเรียนประชาบำรุง เพื่อให้การศึกษาแก่เยาวชนในพื้นที่ เพราะการเดินทางไปเรียนนอกชุมชนค่อนข้างลำบาก
- ปี 2528 หมู่บ้านตะโหมดได้ยกฐานะการปกครองเป็นสุขาภิบาลตำบลตะโหมด เพราะชุมชนเริ่มขยายตัว จำเป็นต้องมีการขยายด้านสาธารณสุขปโภคภายในชุมชน
- ปี 2529 ผู้หญิงในชุมชน จำนวน 2 คนได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของหมู่ที่ 4 คือ ป้าจิด (นามสมมุติ) และหมู่ที่ 9 คือ นางวัน (นามสมมุติ) ผู้หญิงวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเดิมพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 บัญญัติว่า ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นชายไทย ผู้หญิงจึงไม่ได้มีส่วนร่วมทางการเมืองเลย จนเมื่อ พ.ศ. 2519 ได้มีการแก้กฎหมาย มีพระราชบัญญัติออกมาเปิดโอกาสให้ผู้หญิงลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนันได้ ผู้หญิงจึงมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น

- ปี 2530 ชุมชนจัดโครงการยกย่องบุคคลตัวอย่าง สืบเนื่องจากในชุมชนมีปัญหาหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา ซึ่งปัญหาบางอย่างชุมชนไม่สามารถใช้ มาตรการทางด้านกฎหมายได้ วิธีหนึ่งที่จะลดปัญหา คือ การเลือกสรรยกย่องคน ดี แล้วนำมาประกาศให้คนในชุมชนรับรู้ โดยมีเกณฑ์ที่ใช้คัดเลือก 3 เกณฑ์ คือ 1) ในครอบครัวของบุคคลนั้นๆ พ่อแม่ลูกต้องไม่ฝักใฝ่อบายมุข 2) ต้องเป็นคน ขยันในการประกอบอาชีพ และ 3) เป็นผู้บำเพ็ญตน เพื่อสังคมส่วนรวมพอควร และมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพ่อแม่ลูก เพราะหากมีปัญหาในครอบครัวแล้วจะมี ผลกระทบต่อสังคม โดยคัดเลือกตัวแทนหมู่บ้านละ 2 คน เป็นผู้หญิง 1 คน และ ผู้ชาย จำนวน 1 คน เมื่อได้รับการคัดเลือก จึงประกาศเกียรติคุณในช่วงวันขึ้นปี ใหม่ของทุกปี
- ปี 2532 สำนักชลประทานที่ 12 จังหวัดพัทลุง ได้พิจารณาและศึกษาความเป็นไปได้ในการ ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำตาม โครงการพระราชดำริ และมีกำหนดการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ บ้านโหล๊ะหนูน (ธรรมศาสตร์, 2548: 109)
- ปี 2533 การก่อสร้างถนนสายแม่ขรี - ตะโหนดเป็นถนนลาดยาง เพื่อความสะดวกในการ คมนาคมระหว่างชุมชนตะโหนดกับถนนสายเอเชีย
- สรุปได้ว่า บริบทการพัฒนาชุมชนในช่วงที่ 2 มีพระภิกษุ และแกนนำชุมชนผู้ชาย ได้ร่วมปรึกษาหารือเรื่องปัญหาในชุมชน และมีความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาและศาสนา กล่าวคือ มีการตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด (ปี 2517) บทบาทของ ผู้ชายเด่นชัดในการเป็นแกนนำรวมกันจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด ซึ่งผู้หญิงถือว่าผู้ชายเป็น ตัวแทนของครอบครัวตนเองอยู่แล้ว ผู้ชายจึงได้ติดต่อปฏิสัมพันธ์กันเรื่อยมา ทั้งเรื่องการประชุม การบริหารจัดการกลุ่ม จึงทำให้ผู้หญิงไม่ได้รับรู้เรื่องกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนดในช่วงแรก ๆ มากนัก
- แต่ในปี 2519 บทบาทของผู้หญิงเริ่มปรากฏขึ้นบ้างตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้าร่วมโครงการวางแผนครอบครัว ซึ่งมีผู้หญิงในชุมชนเข้าร่วมโครงการประมาณ 10 คน และในปี 2516 ชุมชนได้จัดตั้งโรงเรียน ประชาบารุง ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา ได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ซึ่ง แตกต่างจากช่วงแรกที่คนในชุมชนต้องส่งลูกหลานให้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนยังนอกชุมชน ซึ่ง ทำให้ในช่วงนั้น เด็กผู้หญิงขาดโอกาสในการศึกษาต่อ ส่วนใหญ่จึงจบเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เท่านั้น
- นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการพัฒนางานด้านอื่น เช่น การจัดตั้งหอสมุดประชาชน

การก่อสร้างทำนบกั้นลำคลอง การขุดติดตั้งไฟฟ้าในชุมชน การก่อตั้งสุขาภิบาลตะโหมด การก่อสร้างถนนลาดยางสายแม่ขรี – ตะโหมด ซึ่งเป็นถนนสายหลักของชุมชน โดยผู้นำชุมชนเหล่านี้ได้ร่วมกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนด้วยความร่วมมือกันในชุมชนเป็นหลัก ทั้งร่วมลงแรงกาย ร่วมบริจาคเงิน และขอความร่วมมือจากคนในชุมชน

จึงกล่าวได้ว่า ผู้ชายเป็นพลังสำคัญที่เด่นชัด ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ส่วนบทบาทของผู้หญิงยังไม่ปรากฏชัดเจน แต่หากมองวิเคราะห์โดยละเอียดแล้ว ผู้หญิงบางส่วนในชุมชนก็พยายามเปิดพื้นที่ในการทำกิจกรรมในชุมชน โดยร่วมงานพัฒนาเคียงข้างกับผู้ชาย ผู้หญิงมีส่วนช่วยเหลือด้านการจัดทำอาหาร การประชาสัมพันธ์บอกกล่าวงานพัฒนาชุมชนให้เพื่อนบ้านทราบ และผู้หญิงบางคนร่วมสนับสนุนกิจกรรมด้วยการบริจาคเงินและสิ่งของ แม้ไม่ได้เข้าร่วมพัฒนาด้วยตนเอง เพราะมีภาระในครอบครัว เช่น การดูแลบ้าน การเลี้ยงดูบุตร เป็นต้น ผู้หญิงที่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีบุคคลใกล้ชิด เช่น สามี หรือเครือญาติเป็นผู้นำชุมชน หรือเป็นผู้หญิงที่มีตำแหน่งผู้นำในชุมชน เช่น ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มแม่บ้าน ส่วนผู้หญิงที่ไม่มีตำแหน่งผู้นำในชุมชนหรือบุคคลใกล้ชิดเป็นผู้นำชุมชน ไม่มีส่วนร่วมลงแรงในการทำกิจกรรมชุมชนมากนัก แต่อาจร่วมบริจาคเงินและสิ่งของช่วยในกิจกรรมชุมชน จึงเห็นได้ว่า บทบาทการพัฒนาชุมชนในช่วงที่สองนี้ ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างชัดเจนมากกว่าในช่วงแรก

ช่วงที่ 3 ช่วงเริ่มก่อตั้งสภากาชาดตะโหมด (ปี 2538) ถึงปัจจุบัน (ปี 2549)

- ปี 2538 ชุมชนได้ยื่นหนังสือขอจัดตั้ง “สภากาชาดตะโหมด” เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนการพัฒนาชุมชนตะโหมดในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม รวมถึงด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งสภากาชาดมีบทบาทพัฒนาชุมชนตะโหมดเรื่อยมา ต่อมาสำนักงานชลประทานที่ 12 ได้ขุดเจาะพื้นดินและวางแผนการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำตามโครงการพระราชดำริบ้านโหล๊ะหนูน
- ปี 2540 ทางกรมป่าไม้ได้กำหนดนโยบายแก้ไขปัญหาค้นกับป่าไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ โดยเน้นให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันรักษาป่าด้วยรูปแบบที่เหมาะสมกับพื้นที่ โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัดซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมป่าในตำบลตะโหมด มีการสนับสนุนจัดตั้งกลุ่มองค์กรเพื่อส่งเสริมให้คนเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า ช่วงทางสภากาชาดตะโหมดดำเนินการขอใช้โทรศัพท์ในชุมชนเป็นครั้งแรก

สำนักงานสาธารณสุขมีแผนงานสนับสนุนให้คนในชุมชนเป็นตัวแทนดูแลด้าน

- สุขภาพอนามัยของคนในชุมชน จึงรับสมัครสมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ทั้งผู้หญิงและผู้ชายในชุมชนได้เข้าร่วม จำนวน 50 คน เพื่อเป็นอาสาสมัครดูแลและเป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่คอยติดตามปัญหาเรื่องโรคภัยไข้เจ็บในหมู่บ้าน ตลอด จนให้ความรู้เรื่องสาธารณสุขแก่คนในชุมชน
- ปี 2540-2545 นโยบายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง รวมทั้งเน้นสิทธิสตรีให้มีความเท่าเทียมบุรุษ
- ปี 2541 ชุมชนตะโหมดและสถาบันทักษิณคดีศึกษาได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมภายในโรงเรียนประชาบาล ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 9 โดยมหาวิทยาลัยทักษิณได้ร่วมบริจาคเงิน และชุมชนได้ร่วมลงแรง เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต
- ปี 2542 กรมป่าไม้ได้จัดตั้งหน่วยงานย่อยในพื้นที่ชื่อ โครงการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนในพื้นที่แนวกันชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด เพื่อส่งเสริมและพัฒนาป่าของชุมชนในพื้นที่เขตกันชนรอบป่าอนุรักษ์ สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรของท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปของป่าชุมชน เผยแพร่ความรู้และสร้างความรู้ ความเข้าใจระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีระบบ
- ปี 2543 มีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นผู้หญิง จำนวน 1 คน จากหมู่ที่ 11 บ้านนาสี่อง จากจำนวนสมาชิกสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 22 คน ทางสถานวัดตะโหมดได้จัดตั้งกลุ่มป่าชุมชนเขาหัวช้าง ในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติพื้นที่ป่าเขาหัวช้าง เขาดินป่าและเขาพระ ท้องที่บ้านป่าพงศหมู่ที่ 9 เพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสมุนไพร เป็นแหล่งอาหารและยารักษาโรค เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แหล่งพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงให้ชุมชนมีการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม โดยการดำเนินการของชุมชน
- ปี 2544 ชุมชนได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของ “ป่าชุมชนเขาหัวช้าง” เนื่องจากมีผู้สนใจศึกษากิจกรรมป่าของชุมชนได้เข้ามาศึกษาดูงานทางคณะกรรมการป่าของชุมชนร่วมกับองค์กรในชุมชนได้คิดและประชุมเพื่อหาจุดเด่นอื่นของชุมชนว่ามีอะไรบ้าง ที่สามารถให้บุคคลภายนอกได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าชุมชนเขาหัวช้างมีสภาพพื้นที่เหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ มีทั้งสมุนไพร ไม้ป่านานาชนิด และยังรวม

ไปถึงการศึกษาชีวิตของนกชนิดต่างๆ ที่มีอยู่ในป่าชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในชุมชนจึงเชื่อมโยงกับสถานที่อื่นของชุมชน ดังนี้ 1) สถานีวิจัยวัดตะโหมด ใช้ห้องสมุดเป็นจุดประสานงานหรือศูนย์บริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และจัดรูปแบบของการท่องเที่ยวในเรื่องประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน ศึกษาชุมชนเข้มแข็ง การบริหารงานของสถานีวิจัยวัดตะโหมด 2) ศูนย์วัฒนธรรมบ้านตะโหมด ตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนประชาบำรุง โดยครูอาจารย์ในโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดูแลและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจ 3) น้ำตกลานหม่อมจ้อย ซึ่งมีหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมดและชุมชนหมู่ที่ 11 บ้านนาสอง รับผิดชอบดูแลและบริหาร 4) น้ำตกท่าช้าง ตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด หมู่ที่ 9 มีคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้างร่วมกับกลุ่มรักษ์ท่าช้าง รับผิดชอบดูแลและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว น้ำตกท่าช้างมีสภาพป่าที่สมบูรณ์มากกว่าน้ำตกลานหม่อมจ้อย 5) ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตั้งอยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 9 บ้านป่าพง คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบดูแลแก่นักท่องเที่ยว และมีนักสื่อความหมายชาวบ้านผู้มีประสบการณ์ตรงด้านป่าไม้ คอยให้ความรู้แต่ละจุดของป่า 6) การท่องเที่ยวเส้นทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเส้นทางค้าขายสมัยกรุงศรีอยุธยา เส้นทางจากอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง-บ้านตระ-ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้างและกลุ่มพัฒนาเขาหลักไก่อับผิดชอบดูแลและให้ความรู้ในเส้นทาง เน้นการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์การค้าขายตลอดจนการเรียนรู้การเดินทางศึกษาธรรมชาติ ชมความสวยงามความเขียวชอุ่มของป่าดงดิบ น้ำตกต่างๆ ในเส้นทางที่เดินผ่าน กิจกรรมดูนกนานาชนิด ส่องสัตว์ในเส้นทาง 7) ถ้ำพระ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านหัวช้าง กลุ่มพัฒนาเขาหลักไก่อับผิดชอบให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว 8) บ่อน้ำพุร้อนธรรมชาติ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 กลุ่มลำเนาไพรเป็นผู้รับผิดชอบและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว จุดนี้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ มีน้ำตกสองแห่ง คือ น้ำตกโดนใต้และน้ำตกหินลาด 9) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร จุดนี้ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเรื่องการใช้ประโยชน์ในที่ดินในรูปแบบของการปลูกไม้ร่วมกับการเกษตร การปลูกไม้ร่วมกับสวนผลไม้ ไม้ป่ากับสวนยางพารา และเปิดให้นักท่องเที่ยวได้ชิมผลไม้ ในส่วนนี้เน้นไม้ผลปลอดสารพิษ พื้นที่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอยู่ในหมู่ที่ 3, 4 และ 9 จุดนี้ชมรมไม้ผลเป็นผู้รับผิดชอบการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว และ 10) การท่องเที่ยวชมประเพณีไทยสองศาสนา ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 จุดนี้ให้ความรู้เรื่องราวการอยู่ร่วมกันของ

คนในชุมชนที่นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม ซึ่งทำกิจกรรมร่วมกันทุกวันที่ 15 เมษายนของทุกปี

ปี 2544 –2547 มีคณะนักศึกษาปริญญาโทคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จำนวน 6 คน ได้เข้ามาศึกษาชุมชนเพื่อทำวิทยานิพนธ์ คนแรก คือนางสาวธรรมศาสตร์ โสคติพันธุ์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง คนที่สอง คือนางสาวปาริฉัตร วงศ์พานิช เรื่องการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คนที่สาม คือนางสาวธฤชวรรณ นนทพุทธ เรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้โดยชุมชน โดยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาโรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง คนที่สี่ คือนางสาวสนทญา เมืองสุข เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น: กรณีศึกษาเรื่องป่าของชุมชน ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง คนที่ห้า คือนางสาวนงลักษณ์ รักเล่ง เรื่องการพัฒนาป่าชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเยาวชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง และคนสุดท้าย คือนางสาวจริยาภรณ์ มาสวัสดิ์ เรื่องการบูรณาการหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าของชุมชนโดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนประชาบำรุง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง นอกจากนี้ ยังมีนักศึกษาปริญญาโท สาขาพัฒนาชุมชน จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีก 1 คน คือนายชยุตม์ อินพรหม ทำวิทยานิพนธ์เรื่องทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาสถานวัดตะโหมด ตำบลตะโหมด จังหวัดพัทลุง จากการทำให้นักศึกษาให้ความสนใจ และเลือกเป็นพื้นที่ศึกษา ทำให้ชาวตะโหมดได้มีประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการทำวิจัย และเรียนรู้ร่วมกับนักศึกษา จึงมีความตื่นตัวในการทำกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ปี 2545 เริ่มก่อตั้งกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชน โดยมีหน่วยงานของรัฐ คือ สำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานพัฒนาชุมชนคอยสนับสนุน ทางกลุ่มมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกันของผู้หญิงในชุมชน โดยเน้นการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และสร้างรายได้ มีการเปิดโอกาสให้สมาชิกแสดงความสามารถในด้านการทำอาหารหรือด้านอื่นๆ ได้อย่างเต็มที่ กลุ่มที่มีสมาชิกทั้งหมดเป็นผู้หญิงใน

หมู่ที่ 11 ซึ่งร่วมทำกิจกรรมในชุมชนมาก่อน เช่น ร่วมทำอาหาร ร่วมประชุม ร่วมกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

ต่อมา สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเข้ามาจัดทำโครงการนำร่อง เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ในฐานะเป็นพื้นที่ต้นน้ำและพื้นที่นำร่อง สถานีวิจัยตะโหนดร่วมกับคณะทำงานจากโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยสถาบันทรัพยากรชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดประชุมตัวแทนเพื่อก่อตั้ง “กลุ่มแกนนำด้านสิ่งแวดล้อม” โดยแบ่งคณะทำงานออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านป่าไม้และการท่องเที่ยว ให้มีการจัดการป่าชุมชนเขาหัวช้าง ด้านน้ำให้ดูแลการทำธนาคารน้ำ และด้านดินและการเกษตร ได้จัดตั้งโครงการดูแลเกษตรกรรมนาแคะ

ปี 2546

ชาวชุมชนมีความสนใจเข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนเพิ่มขึ้น มีการริเริ่มโครงการใหม่ โดยมีกลุ่มเครือข่าย และกลุ่มเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม คือ นักเรียนโรงเรียนประชาบำรุง เช่น ชมรมคนรักตะโหนด กลุ่มต้นกล้า เป็นต้น ต่อมาชุมชนได้จัดทำโครงการครอบครัวเข้มแข็งเสริมศักยภาพการเรียนรู้ โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยมีเป้าหมายในพื้นที่ 8 จังหวัด ประกอบด้วย 90 ชุมชน ซึ่งชุมชนตะโหนดก็เป็นพื้นที่เป้าหมายหนึ่งด้วย โครงการนี้มุ่งเน้นเรื่องครอบครัว เด็กและเยาวชน รวมถึงหาอาสาสมัครในการพัฒนาท้องถิ่น มีผู้หญิงและผู้ชายในชุมชนเข้าร่วมโครงการวางแผนงาน และเป็นคณะทำงานเพื่อค้นหาครอบครัวที่มีความเข้มแข็ง และครอบครัวที่มีปัญหาในชุมชน หลังจากนั้นจึงสรุปหาปัญหาสาเหตุเปรียบเทียบของครอบครัว 2 ประเภท เพื่อให้ผู้เข้าร่วมโครงการได้คิดวิเคราะห์ปัญหาเป็น และนำไปใช้ประโยชน์กับครอบครัวได้ มีผู้หญิงทั้งวัยสาววัยผู้ใหญ่และวัยอาวุโส เข้าร่วม จำนวน 10 คน (นางอานวย ฤทธิเดช (สัมภาษณ์), 1 กรกฎาคม 2547) ในช่วงนี้มี การจัดงานวัน “ทีมแม่” (คือ การนำเมล็ดข้าวเหนียวแก่ทั้งเปลือกมาคั่วไฟให้ร้อน จนเมล็ดข้าวเหนียวแตกออก จึงนำไปตำในครกจนแหลก และแบนแล้ว นำไปแยกเนื้อเมล็ดและเปลือกออกจากกัน นิยมรับประทานกับน้ำตาลและมะพร้าวขูด) ณ โรงเรียนประชาบำรุง เพื่อนำรายได้จากการจัดงานสมทบการ

ก่อสร้างอาคารศูนย์วัฒนธรรม มีการทำงานร่วมกันทั้งโรงเรียนประชาบำรุงวัดตะโหมด แกนนำชุมชน หน่วยงานในอำเภอ และองค์กรในชุมชน ตลอดจนผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน โดยมีกิจกรรมการแสดงของนักเรียน การจัดเลี้ยงอาหารท้องถิ่น เช่น แกงเลียง น้ำพริกใบชะมวง เห็ดหมก เป็นต้น แก่ผู้เข้าร่วมงาน ซึ่งในส่วนนี้ผู้หญิงวัยอาวุโสและวัยผู้ใหญ่เป็นฝ่ายรับผิดชอบ ส่วนผู้ชายวัยผู้ใหญ่รับผิดชอบการหาวัตถุดิบในการปรุงอาหาร เช่น ผัก เห็ด หยวกกล้วย เป็นต้น และรับผิดชอบการเสิร์ฟอาหารแก่ผู้เข้าชม

ปี 2547

มีการก่อตั้งกลุ่มศิลปหัตถกรรมประดิษฐ์ เป็นกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเทศบาลตำบลตะโหมด และศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดพัทลุง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้แก่สมาชิกในกลุ่มโดยเน้นการประดิษฐ์หรืองานฝีมือของสมาชิกกลุ่มเป็นหลัก สมาชิกของกลุ่มส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ช่วงนี้ทางวัดตะโหมด และแกนนำในชุมชนได้จัดกิจกรรมอบรมศาสนพิธีวิถีพุทธขึ้นช่วงเดือน พฤศจิกายน โดยมีผู้หญิงตัวแทนจาก หมู่ที่ 3, 4, 9, 11 และ 12 จำนวนหมู่บ้านละ 20 คน ผลัดเปลี่ยนกันเข้าร่วมอบรม เป็นเวลา 3 วัน เพื่อให้ผู้หญิงสามารถฝึกฝนกิจกรรมารยาท การสวดมนต์ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นแกนนำในการทำพิธีทางศาสนาทั้งใน และนอกชุมชนได้ ในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยสำนักงานชลประทานที่ 16 ได้ออกสำรวจพื้นที่ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง โดยมีการเร่งดำเนินการปักปันเขตแดน และประชุมวางแผนชำระค่าชดเชย (จากสำเนาหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดพัทลุง กษ 0303/801 ลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2546 โดยนายชูรัตน์ชุมศรี รองอธิบดี ปฏิบัติราชการแทน อธิบดีกรมชลประทาน) แต่ไม่มีการแจ้งหรือให้ข้อมูลรายละเอียดแก่ชาวบ้าน เพื่อรับทราบถึงลักษณะ วัตถุประสงค์ ขนาด ผลประโยชน์ที่แน่ชัด และขั้นตอนการดำเนินการก่อสร้าง ขณะเดียวกัน มีผู้ลักลอบบุกรุกและเร่งปลูกไม้ยืนต้น ประเภทต่างๆ และออกเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพื่อหวังค่าชดเชยการขนย้าย ซึ่งผู้เป็นเจ้าของส่วนใหญ่มิใช่ชาวบ้านในพื้นที่ป่าชุมชนเขาหัวช้างจึงถูกแผ้วถางป่าและมีการปลูกไม้ผลแทน โดยชุมชนไม่สามารถจัดขวางได้

ปี 2547-2548

สำนักงานชลประทานที่ 16 ได้จ่ายค่าชดเชยแก่เจ้าของที่ดินในบริเวณพื้นที่เขาหัวช้าง และเริ่มดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ ทำถนน และก่อสร้างสำนักงานโครงการ

อ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง เป็นโครงการช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกในเขตโครงการชลประทานตามพระราชดำริ ได้แก่ พื้นที่เพาะปลูกในเขตโครงการชลประทานท่าเซียด จำนวน 100,000 ไร่ และลดอันตรายจากอุทกภัยด้วย โดยพื้นที่ของโครงการอยู่ในพื้นที่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 9 ซึ่งสำนักงานชลประทานที่ 12 (เดิม) เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ วางแผนที่โดยใช้พื้นที่บางส่วนของป่าสงวนแห่งชาติเขาหัวช้าง เขาตีนป่า เขาหลักไก่อ และเขาพระ ตลอดจนที่ดินทำกินของชาวบ้านบางส่วนในพื้นที่ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นอ่างเก็บน้ำแบบอ่างดิน มีพื้นที่ใช้งานโครงการ ดังนี้

พื้นที่กักเก็บน้ำ	2,700 ไร่
ปริมาณน้ำที่ระดับกักเก็บ	30 ล้านลูกบาศก์เมตร
ระดับน้ำสูงสุด	+66.22 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง
ระดับน้ำกักเก็บ	+64.50 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง
ระดับสันเขื่อน	+68.50 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง
พื้นที่ตั้งสำนักงานโครงการ	150 ไร่

สรุปได้ว่า ในช่วงที่ 3 การพัฒนาชุมชนตะโหมดมีความเด่นชัด ในหลายกิจกรรมครอบคลุมด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีความแตกต่างจากสองช่วงเวลาที่ผ่านมา การจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนมีความชัดเจนขึ้น โดยชุมชนตะโหมดมีกลุ่ม องค์กรรับผิดชอบงานด้านสิ่งแวดล้อมเป็นการเฉพาะสมาชิกมีทุกเพศทุกวัย เช่น กลุ่มป่าชุมชนเขาหัวช้าง ชมรมอนุรักษ์น้ำตกท่าช้าง กลุ่มจักรยานเพื่อสิ่งแวดล้อม กลุ่มต้นกล้า ชมรมคนรักตะโหมด ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชน ที่ 17 จังหวัดพัทลุง และหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด ซึ่งองค์กรสถานาวัดเป็นองค์กรหลักในการทำกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนประสานงานกับหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน จนชุมชนเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการป่าของชุมชนและการจัดทำธนาคารน้ำเป็นต้น

ในช่วงนี้ ผู้หญิงมีบทบาทในการทำงานให้ชุมชนเพิ่มขึ้นจากเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงเวลาที่ผ่านมา เห็นได้ชัดเจนว่าในปี 2540 คนในชุมชนทั้งผู้หญิงและผู้ชายร่วมเป็นสมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) แต่ผู้ที่มีบทบาทเด่นมักเป็น อสม.ที่เป็นผู้หญิง เพราะสามารถนำโครงการด้านสุขภาพอนามัยมาถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนแต่ละหมู่บ้านได้ทั่วถึงกว่า อสม.ที่เป็นผู้ชาย ทั้งนี้เพราะผู้หญิงสามารถสื่อสารให้เกิดความเข้าใจได้ดีกว่า นอกจากนี้ โครงการด้านสาธารณสุขชุมชนที่เน้นอนามัยแม่และเด็ก โดยให้นำเด็กในแต่ละช่วงวัยไปฉีดวัคซีน การรณรงค์

ให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนม ตลอดจนเน้นการป้องกันโรคในชุมชนโดย อสม.แจกทรายอะเบท เพื่อกำจัดลูกน้ำยุงลาย การป้องกันโรคไข้เลือดออก และการสำรวจจำนวนประชากรในครัวเรือนนั้น อสม. ผู้หญิงสามารถทำงานได้คล่องตัวกว่าเพราะความเป็นเพศเดียวกัน และผู้หญิงส่วนใหญ่มีหน้าที่รับผิดชอบสมาชิกในบ้านตามบทบาทของภรรยา หรือหน้าที่ของผู้หญิง เช่นเดียวกับงานศึกษาของ Oppong and Abu (อ้างถึงใน Richter and Yoddumnern-Attig (1992: 4) ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญ 7 ประการ คือ 1) เป็นผู้ให้กำเนิด คือ มารดา 2) เป็นผู้ทำงานอาชีพ 3) เป็นคู่ชีวิต/คู่สมรส 4) เป็นผู้จัดการงานในบ้าน เช่น ฐานะภรรยา 5) ผู้สืบทอดวงศาคณาญาติทางสายมารดา 6) ผู้ร่วมกิจกรรมชุมชน และ 7) เป็นผู้มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล ซึ่งแต่ละบทบาทของผู้หญิงมีกิจกรรมวัตถุประสงค์ และหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป

ในปี 2543 ชุมชนได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าสู่การเลือกตั้งท้องถิ่น โดยเริ่มจากหมู่ที่ 11 เป็นตัวแทนสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล 1 คน นอกจากนั้น หมู่ที่ 3 ก็มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหญิงเพิ่มอีก 1 คน ชุมชนเปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำงานด้านการเมืองท้องถิ่นมากขึ้น เพราะความสามารถของผู้หญิงที่เข้ามาทำงานในชุมชนปรากฏเด่นชัดกว่าในช่วงเวลา 2 ช่วงแรก โดยมีผู้หญิง 2 คน ได้รับคัดเลือก

ปี 2544 ช่วงแรกของการจัดตั้งป่าของชุมชน ซึ่งเป็นการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม เนื่องจากชุมชนมีปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่า ป่าถูกทำลาย ฝนไม่ตกตามฤดูกาล และเกิดน้ำท่วมใหญ่ ทำให้สถานาดัดตะโหมดต้องหาแนวทางให้คนเข้ามามีส่วนร่วมและแก้ไขปัญหาลำไ้ โดยเชิญชวนแกนนำทั้งผู้หญิงผู้ชายทุกชุมชนร่วมกันดูงาน ณ พรุโต๊ะแดง และศูนย์ศึกษาพัฒนาพิภุลทอง เพื่อศึกษาหาความรู้จากการดูงานมาพัฒนาและปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน โดยจัดประชุมและร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้หญิงและผู้ชายจึงร่วมกันประชุมเพื่อตัดสินใจ วางแผนและดำเนินการจัดทำป่าของชุมชนเขาหัวช้าง เห็นได้ว่า เมื่อเกิดปัญหาไม่ว่าด้านใด คนในชุมชนทั้งผู้หญิงและผู้ชายย่อมได้รับผลกระทบร่วมกัน จึงจำเป็นต้องร่วมรับรู้ รับฟังและร่วมหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกันในที่สุด

แม้ในช่วงปี 2548 แกนนำและคนในชุมชนต้องยุติการดำเนินการโครงการด้านสิ่งแวดล้อม เพราะพื้นที่ของป่าชุมชนบางส่วนได้เปลี่ยนเป็นพื้นที่ของโครงการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำทางสมาชิกของสถานาดัดตะโหมด ซึ่งบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้ เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็นกับชาวตะโหมด เนื่องจากชาวตะโหมดสามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้ โดยวิธีการสร้างทำนบกั้นน้ำหรือธนาคารน้ำ สามารถทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดปี นอกจากนี้ หากสร้างอ่างเก็บน้ำแล้ว ชุมชนตะโหมดจะมีนักท่องเที่ยวภายนอกเข้ามาในชุมชนเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนมีปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ รวมถึงต้อง

สูญเสียพื้นที่ป่าของชุมชนที่ทางคณะกรรมการป่าของชุมชนได้ร่วมกันดำเนินการด้วยและ แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนก็ต้องสูญหายเช่นกัน (ชื่นกมล ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 31 ธันวาคม 2548)

จากการดำเนินการโครงการดังกล่าว ทำให้สถานาวัดตะโหมด และคณะกรรมการป่าชุมชนเขาหัวช้างร่วมกันระดมความคิด เพื่อหาแนวทางรวมพลังของชุมชน รับมือกับหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจและมีโอกาสในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารของอ่างเก็บน้ำ โดยตอนแรกมีคนรุ่นใหม่ของชุมชนที่ทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน พยายามเข้ามาหาแนวร่วมกับคณะกรรมการป่าของชุมชนและสถานาวัดเพื่อต่อต้านการสร้างอ่างเก็บน้ำโดยการประท้วง แต่ทางสถานาวัดเกรงว่าอาจเกิดปัญหาและความขัดแย้งที่รุนแรง จึงหาวิธีการตามแนวทางของชุมชนได้แก่ การกักเก็บน้ำในรูปแบบของธนาคารน้ำมาทดแทนกับการสร้างอ่างเก็บน้ำ และมีการร่วมโครงการวิจัยกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เรื่องการประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าเขาหัวช้าง อย่างไรก็ตามโครงการก่อสร้างฯ ยังคงดำเนินการต่อไป โดยมีได้สนใจชาวบ้านเหล่านี้ จนทางคณะกรรมการป่าของชุมชนและสถานาวัดหมดกำลังใจในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนจากการพูดคุยกับคนในชุมชนของผู้วิจัยเกี่ยวกับการรับทราบข้อมูลข่าวสารการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำพบว่า บุคคลในชุมชนส่วนใหญ่ทั้งหญิงและชายไม่มีความคิดเห็นใดๆ เกี่ยวกับเรื่องก่อสร้างอ่างเก็บน้ำคลองหัวช้าง เพราะคิดว่าพวกตนไม่มีส่วนได้ส่วนเสียใด จึงรู้สึกเฉยๆ จึงเห็นได้ว่า การตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมยังจำกัดเฉพาะกลุ่มบุคคลบางกลุ่มของชุมชนเท่านั้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้หญิงผู้ให้ข้อมูลทั้ง 15 คน เพื่อแสดงความคิดเห็นเรื่องการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ ผู้หญิงผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนใหญ่ จำนวน 10 คน จาก 15 คนไม่มีความคิดเห็นและไม่ทราบเรื่องการก่อสร้างโครงการนี้ ผู้หญิงผู้ให้ข้อมูล จำนวน 3 คน ทราบว่ามีโครงการก่อสร้าง และมีความยินดีให้ก่อสร้าง เพราะพวกนางมีพื้นที่ทำกินบริเวณที่ก่อสร้างโครงการจึงมีสิทธิได้รับเงินค่าเวนคืนที่ดิน ส่วนผู้หญิงผู้ให้ข้อมูล จำนวน 2 คน ทราบว่ามีการก่อสร้างโครงการ แต่ไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่าป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน จะสูญหายกลายเป็นพื้นที่การก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ แต่ก็ไม่สามารถต้านทานกระแสการพัฒนาตามนโยบายของรัฐได้

เห็นได้ว่า ผู้หญิงมีบทบาทการทำงานกับชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนในหลายๆ ด้าน และมีความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนโดยการเข้าร่วมกิจกรรม และโครงการต่างๆ ของหน่วยงานรัฐ เช่น การเป็นอาสาสมัคร การร่วมโครงการครอบครัวเข้มแข็งเสริมศักยภาพการเรียนรู้กับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นต้น รวมถึงผู้หญิงในชุมชนมีการร่วมก่อตั้งกลุ่มสตรีอาสาพัฒนาชุมชนในปี 2545 ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มเป็นผู้หญิงทั้งหมด และจัดตั้งกลุ่มศิลปหัตถกรรมประดิษฐ์ ในปี 2547 ซึ่งมีสมาชิกกลุ่มร้อยละ 90 เป็นผู้หญิง

นอกจากนี้ มีการจัดงานประเพณีที่ให้ผู้หญิงและผู้ชายได้ร่วมกันวางแผนการจัดงาน สำคัญและกำหนดผู้รับผิดชอบ เช่น ประเพณีสงกรานต์ย้อนยุควิถีชีวิตขึ้น จำนวน 3 ครั้ง ในปี 2545 2548 และ 2549 ซึ่งการจัดงานแต่ละครั้งต้องอาศัยความร่วมมืออย่างพร้อมเพรียงของคนในชุมชน ซึ่งการจัดงานก็ผ่านไปได้อย่างดี และเป็นทีพอใจของคนในชุมชนทุกครั้ง การทำงานร่วมกันของผู้หญิงและผู้ชายในช่วงที่ 3 เป็นการส่งเสริมประสพการณ์ที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากแกนนำในชุมชนมีการเรียนรู้มากขึ้นอย่างเด่นชัด จากการเข้ามาส่งเสริมหรือกิจกรรมของหน่วยงานภายนอก

ในช่วงนี้ ยังมีกิจกรรมที่พระครูในวัดและแกนนำชายที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3, 4, 9, 11 และ 12 ซึ่งเห็นความสำคัญของผู้หญิงในชุมชนตะโหมด จึงจัดโครงการอบรมศาสนาพิธีวิถีพุทธ เพื่อให้ผู้หญิงที่เป็นแกนนำ หรือผู้หญิงที่สนใจเข้าร่วมโครงการได้เรียนรู้การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้ถูกต้อง ตลอดจนการฝึกกริยามารยาท ทั้งการไหว้ การกราบ การเดิน การนั่ง การจัดโต๊ะหมู่บูชา พิธีการทำบุญเลี้ยงพระ พิธีกรรมทางศาสนา รวมถึงการเป็นผู้นำหรือแกนนำในการสวดมนต์หรือทำพิธี หรือพิธีกรรมต่างๆ โครงการนี้เริ่มต้นโดยพระสงฆ์ในวัดตะโหมด ได้พูดคุยกับแกนนำหมู่บ้าน ทั้ง 5 หมู่บ้าน เพื่อปรึกษาเรื่องการดำเนินการและให้ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่ช่วยประสานไปยังผู้หญิงในชุมชนที่มีเวลาเข้ามาอบรมรับฟังเรื่องการปฏิบัติตามศาสนาพิธีวิถีพุทธ โดยจำกัดจำนวนผู้หญิงเป็นกลุ่มหมู่บ้านๆ ละ 20 คน เข้ามาอบรมกันที่วัดตะโหมด ใช้เวลาในช่วงบ่ายเวลา 14.00 – 16.00 น. จำนวน 3 วัน จัดหมุนเวียนกันที่ละหนึ่งหมู่บ้าน หากหมู่บ้านใดใช้เวลาครบ 3 วันแล้ว แต่ผลการอบรมยังไม่เป็นที่พอใจก็สามารถเพิ่มหรืออบรมซ่อมให้อีก 1 วัน หลังจากผ่านการอบรม ผู้หญิงหลายคนยอมรับว่า กิจกรรมศาสนาพิธีวิถีพุทธ ทำให้คนในชุมชนได้รับความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเป็นชาวพุทธ การปฏิบัติที่ถูกต้องเรื่องมารยาททางสังคม ระเบียบพิธีในการจัดงานมงคล เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และการจัดพิธีอวมงคล เช่น งานศพ การสวดมนต์ที่สวดอย่างถูกต้อง มิได้สวดมนต์ตามความเคยชินของตนเอง มีบางคนสามารถเป็นตัวแทนและนำไปปฏิบัติได้อย่างดี เช่น ผู้หญิงวัยอาวุโสใน หมู่ที่ 9 เพราะมีน้ำเสียงชัดเจน และมีความกล้าแสดงออก ดังนั้น เมื่อมีงานภายในและภายนอกชุมชน ผู้หญิงที่ผ่านการอบรมในครั้งนี้จึงสามารถเป็นผู้นำในการกล่าวสวดมนต์ เป็นพิธีกรหรือผู้นำในการประกอบพิธีกรรมได้

บทบาทการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนของผู้หญิงได้เพิ่มมากขึ้น และปรากฏชัดเจนขึ้น ตลอดจนมีกิจการ โครงการพัฒนาของรัฐเข้ามาส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้าร่วมมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในช่วงเวลาดังกล่าวด้วยเช่นกัน กล่าวคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-2 (พ.ศ.2503-2514) ไม่ได้ระบุปัญหา

สตรี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3-4 (พ.ศ.2515-2524) แม้ระบุการพัฒนา กลุ่มเป้าหมายสตรี แต่ขาดทิศทางที่ชัดเจน แต่เมื่อทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2525-2544) จึงมีข้อมูลที่ช่วยสร้างความเข้าใจให้ชัดเจนขึ้น ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ได้ให้ความสำคัญกับผู้หญิง โดยระบุเป็นกลุ่มเป้าหมายพิเศษในการพัฒนา สังคม จนกระทั่งถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) มีประเด็น เกี่ยวกับสตรีมาก โดยเชื่อมโยงกับมิติต่างๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของงานพัฒนา สตรีในระดับสากล (มูลนิธิเพื่อนหญิง, 2543: 11-13)

นอกจากนั้น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้วางหลักการ เกี่ยวกับการคุ้มครองสตรีโดยกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับความเสมอภาคกันระหว่างชายและหญิงใน หมวด 3 มาตรา 30 คือ บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่า เทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน (กาญจนารัตน์, 2541: 19)

กล่าวโดยสรุป บริบทการพัฒนาชุมชนในช่วงเวลาประมาณกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาชุมชนตะโหมดยังเชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐในแต่ละช่วง ซึ่งผู้หญิงมีบทบาทการ พัฒนาชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในแต่ละช่วงเวลา โดยผู้หญิงในชุมชนยังคงเน้นที่บทบาทเดิมซึ่ง เป็นบทบาทของผู้หญิงตามความคาดหวังของสังคม ประเพณีดั้งเดิม หรือทักษะที่ผู้หญิงมีอยู่เดิม ซึ่ง เน้นว่าผู้หญิงรับหน้าที่ดูแลและจัดการเรื่องภายในบ้าน ส่วนผู้ชายในชุมชนรับหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับ การตัดสินใจเรื่องสาธารณะ รวมถึงการปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือการติดต่อกับทางราชการ ซึ่ง การร่วมกิจกรรมในชุมชนของผู้หญิงเน้นที่การใช้บทบาทหน้าที่ที่เคยทำภายในบ้าน เช่น การปิด กวาดเช็ดถู การทำอาหาร การจัดหาน้ำดื่ม การรับรองแขก เป็นต้น ทั้งนี้งานเหล่านี้ก็มีความสำคัญ ต่อการพัฒนาชุมชนเช่นกัน ดังผลการศึกษาของเยาวนิจ (2546, 26-27) ซึ่งพบว่า งานภายในบ้านมี ความสำคัญต่อชุมชนคือ งานบ้านเป็นกลไกที่ดำรงรักษาสายสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ซึ่งแบ่ง ออกเป็นสองลักษณะ คือ 1) งานบ้านช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับ “ลูกน้อง” ครอบครัวที่เป็นแรงงานรับจ้างทำนาและทำสวนยางต้องช่วยงานของบ้านเจ้าของนาและสวน เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ เป็นต้น และ 2) งานบ้านช่วยสร้างเสริมความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย กันระหว่างครอบครัวในชุมชน เมื่อบ้านใดมีงานบวช งานแต่งงาน งานศพ เป็นต้น ผู้หญิงไป ช่วยทำกับข้าว หรือเก็บกวาด ล้างจานชามในงานด้วย ส่วนผู้หญิงที่เป็นภรรยาของผู้นำ เช่น ภรรยา ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำองค์กร เป็นต้น ก็ทำหน้าที่ต้อนรับแขกของสามี โดยดูแลด้าน อาหารการกินและที่พักอาศัยอย่างเต็มที่ ในทำนองเดียวกันผู้หญิงในชุมชนตะโหมดยุคหลายคนก็ใช้ ทักษะเหล่านี้ ในการร่วมกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคม ดังรายละเอียด ที่ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไป

3. การมีส่วนร่วมของผู้หญิงกลุ่มพัฒนาชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนตะโหมด โดยมุ่งเน้นการดำเนินการต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติด้านน้ำ ดินและป่าไม้ โดยแบ่งการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในเหตุการณ์การจัดทำป่าของชุมชน และด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในเหตุการณ์การจัดงานสงกรานต์ย้อนยุคในปี 2548 ผู้วิจัยได้บรรยายบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้หญิงกลุ่มเป้าหมายในกลุ่มพัฒนาชุมชน ผ่านกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งสองด้าน ทั้งนี้ผู้หญิงที่มีส่วนร่วมอย่างเด่นชัดในสถานการณ์ มีจำนวน 4 คน คือ ป้าจิด ป้าใจ พี่แดง และพี่จอย (นามสมมุติ)

3.1 การจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

การจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เด่นชัดของชุมชนตะโหมดที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ กิจกรรมการจัดทำป่าของชุมชนเขาหัวช้าง และการจัดทำธนาคารน้ำ โดยสถานวัดตะโหมดเป็นผู้เริ่มดำเนินการร่วมกับคนในชุมชน (ยุพา วัชร (สัมภาษณ์), 8 มีนาคม 2548) มีรายละเอียด ดังนี้

การจัดทำป่าของชุมชนเขาหัวช้าง

สืบเนื่องจากชุมชนมีที่ตั้งติดต่อกับพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ของเทือกเขาบรรทัด เมื่อชุมชนมีการขยายตัว จากการอพยพเข้ามาของคนภายนอก และการเพิ่มขึ้นของประชาชนภายในชุมชนเอง ทำให้มีคนจำนวนมากเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า จนถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว เมื่อสมดุลธรรมชาติสูญเสียไปแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีในอดีตก็ลดลงไปตามลำดับ ผู้คนที่เคยหาของป่าเพื่อยังชีพก็เริ่มฝืดเคือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวบ้านหมู่ที่ 9 บ้านป่าพง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายได้ใช้ประโยชน์จากป่า โดยป่าเป็นแหล่งอาหาร ทั้งการหาสมุนไพร การจับผึ้ง การทำน้ำมันยาง การดักสัตว์ การเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ ผักกูด เป็นต้น มีผู้หญิงที่ไปเก็บหาของป่าเพียงไม่กี่คน โดยไปกับผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครัวเรือน ผู้คนเหล่านี้ ได้เปลี่ยนแปลงอาชีพมาทำไร่ ทำสวนยางพารา โดยมีการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อใช้ที่ดินในการเพาะปลูก พื้นที่ป่าบางส่วนจึงกลายเป็นพื้นที่ทำการเกษตร สัตว์ป่าเริ่มหายไป อากาศเริ่มแปรปรวน บางปีเกิดความแห้งแล้ง และบางปีเกิดฝนตกมากเกินไป ประกอบกับต้นไม้ที่คอยดูดซับน้ำก็ลดลง จึงทำให้น้ำไหลบ่าเข้าท่วมพื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกษตรกรรม

ของชุมชนตะโหมด ซึ่งสร้างความเสียหาย และส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของ คนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี 2543 ซึ่งมีความรุนแรงเช่นเดียวกับน้ำท่วมใหญ่ในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาในปีเดียวกัน (นายวรรณ ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์) 1 สิงหาคม 2547)

ดังนั้น ทางสภากาชาดตะโหมด และคณะกรรมการหมู่บ้าน จึงปรึกษารื้อกันถึงสาเหตุของน้ำท่วมและการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ จึงมีความเห็นว่าควรไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อื่น เพื่อนำผลการศึกษาดูงานมาปรับใช้กับชุมชน โดยการศึกษาดูงาน ได้กำหนดให้ไปที่ศูนย์ศึกษาพิภุตทองและพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส ในปี 2543 โดยมีสมาชิกสภากาชาดตะโหมด คณะกรรมการหมู่บ้านทั้งผู้หญิงและผู้ชาย จำนวนประมาณ 80 คน ได้ร่วมไปศึกษาดูงานในครั้งนี้

หลังจากนั้น ผู้ไปศึกษาดูงานได้กลับมาพูดคุยกันและนัดประชุมสมาชิกในชุมชน โดยได้นำเอาเรื่องทรัพยากรที่มีความสำคัญของท้องถิ่นขึ้นมาพูดคุยกัน เนื้อความโดยสรุปว่า พื้นที่ป่าเขาหัวช้าง เขาตีนป่า เขาหลักไก่อและเขาพระ เป็นป่าสงวนแห่งชาติ มีเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ป่าดังกล่าวถูกบุกรุกแผ้วถางมาตลอด จนเหลือแต่สภาพของภูเขาที่ไม่มีต้นไม้ ชุมชนจึงคิดว่า หากปล่อยให้เจ้าหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้เพียงฝ่ายเดียว เขาหัวช้างที่เคยเป็นแหล่งเก็บหาของป่า สมุนไพรและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ตลอดจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าจำนวนมาก คงจะถูกทำลายจนหมดสิ้น ดังนั้น ชุมชนควรมีบทบาทในการจัดการดูแลป่าดังกล่าวด้วย แนวทางที่จะให้ราษฎรในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลป่า คือ การจัดการรูปแบบของป่าชุมชน

ในที่สุด ที่ประชุมได้มีมติให้จัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้างขึ้น เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2543 โดยคณะกรรมการสภากาชาด พร้อมด้วยราษฎรในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งราษฎรใน หมู่ที่ 9 บ้านป่าพง ได้ยื่นเรื่องขอเสนอจัดตั้งไปยังกรมป่าไม้เพื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชน แต่ป่าชุมชนเขาหัวช้าง ไม่สามารถเป็นป่าชุมชนตามหลักการของกรมป่าไม้ได้ เพราะพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ ซึ่งไม่เข้าเกณฑ์ของการจัดทำป่าชุมชน แต่ทางคณะกรรมการชุดเดิมก็ยังยืนยันเจตนาที่จะช่วยกันดูแลป่าต่อไป ถึงแม้ว่าไม่อยู่ในรูปแบบป่าชุมชน และเรียกวิธีการช่วยกันดูแลป่าผืนนี้ว่า “ป่าของชุมชน”

หลังจากนั้น คณะกรรมการสภากาชาด ราษฎร และคณะกรรมการหมู่บ้าน รวบรวม 80 คน ได้ร่วมประชุมกำหนดวัตถุประสงค์ป่าชุมชนเขาหัวช้างว่า เพื่อใช้เป็นพื้นที่ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในทางธรรมชาติ แหล่งศึกษาทางด้านสมุนไพร เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ชุมชนมีการจัดการป่าไม้แบบมีส่วนร่วม โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ

ตลอดจนเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการทำงานรูปแบบของ คณะกรรมการป่าของชุมชน ในที่ประชุมได้คัดเลือกคณะกรรมการขึ้น จำนวน 50 คน ซึ่งเป็น ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย มีเพียงผู้หญิงจำนวน 3 คน โดยที่ประชุมให้เหตุผลว่า การจัดทำป่าชุมชนผู้ชาย มีการทำงานความคล่องตัวกว่าในการสำรวจป่า สมุนไพรและพันธุ์ไม้ ตลอดจนการทำเส้นทาง ศึกษาธรรมชาติ หรืออื่นๆ นอกจากนี้ ผู้ชายเหล่านี้ยังมีความรู้เรื่องป่าเป็นอย่างดี เพราะเคยใช้ ประโยชน์จากป่ามาอย่างยาวนาน

คณะกรรมการป่าชุมชนจึงมีหน้าที่ เผยแพร่ความรู้ ความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าชุมชนเขาหัวช้าง เพื่อให้คนในชุมชนทราบถึงประโยชน์จาก ป่าของชุมชน รวมถึงกฎ ข้อตกลง และการลงโทษปรับต่างๆ หากมีการกระทำความผิดในเขตป่า ของชุมชน คอยจัดเวรยามสอดส่อง ตรวจสอบบริเวณป่าของชุมชนทุกเดือน ร่วมกันบริหารและ จัดการป่าของชุมชนที่เอื้อประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน พิจารณาการปลูกป่าเสริมทดแทนตามความ เหมาะสม และคณะกรรมการเป็นแกนนำหลักในการประสานงานและดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน ภาครัฐและเอกชน เพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ป่า สิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านและชุมชนตามความ เหมาะสม คณะกรรมการป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้ชายใน หมู่ที่ 9 ซึ่งเป็นผู้เคยใช้ประโยชน์จากป่า มาเป็นเวลานาน

พื้นที่ดำเนินการอยู่ในบริเวณป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ของป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาดิน ป่า และป่าเขาพระทองที่บ้านป่าพงส์ หมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เนื้อ ที่ประมาณ 2,000 ไร่ สภาพป่ายังคงอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพรรณไม้นานาชนิด ทั้งไม้ที่มีค่าทาง เศรษฐกิจ เช่น ยาง ตะเคียนทอง พะยอม เป็นต้น ไม้ป่ากินได้ เช่น ประ สะตอ ระกำ เหยียง เนียง เป็นต้น พืชสมุนไพร เช่น กีบแรด เขียด ถายี่สม นางครวญ เป็นต้น และมีพรรณไม้อีก หลายชนิดที่มีลักษณะสวยงามนิยมนำมาปลูกเป็นไม้ประดับ เช่น ร่องฟ้าจันทร์ จันทน์ผา เป็นต้น

สรุปผลการดำเนินงานของป่าชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง (ปี 2543) มีดังนี้

- 1) เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของนักเรียนในชุมชนตะโหมด เช่น โรงเรียน ประชาบำรุง โรงเรียนวัดตะโหมด และโรงเรียนบ้านหัวช้าง
- 2) เป็นแหล่งการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของตำบลตะโหมด
- 3) เป็นแหล่งเก็บหาสมุนไพร แหล่งอาหารของชุมชน และเป็นที่อยู่อาศัยของ สัตว์ป่า
- 4) สร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น
- 5) เด็ก เยาวชน และคนในชุมชนมีจิตสำนึกในการหวงแหน ปกป้อง ดูแล รักษา ทรัพยากรให้มีความยั่งยืนมากขึ้น

6) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน (ป่าไม้ สัตว์ป่า และต้นน้ำลำธาร) มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น

7) เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์

8) เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชุมชน

9) สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น มีน้ำอุปโภคบริโภคเพียงพอ

ผู้สนับสนุนโครงการจัดทำป่าของชุมชน ได้แก่

1) ราษฎรในตำบลตะโหมดทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งราษฎรในพื้นที่ หมู่ที่ 9 โดยช่วยกันจัดทำป่าของชุมชน มีการแยกบทบาทหน้าที่กันทำระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย กล่าวคือ ผู้ชายถือเป็นคณะทำงานหลักตั้งแต่เริ่มจัดประชุมกับสภาลานวัด ทำเรื่องเสนอขอจัดตั้งป่าของชุมชน เป็นคณะกรรมการป่าของชุมชน ร่วมเดินป่า สำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ สำรวจแนวเขตป่า พันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ป่าและสมุนไพร ต่อมาจึงเป็นวิทยากรบรรยายให้ความรู้ และติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนในพื้นที่เพื่อของบประมาณสนับสนุน ส่วนผู้หญิงได้ร่วมในการศึกษาดูงาน ร่วมประชุมปรึกษาหารือและเสนอความคิดเห็นในที่ประชุม ซึ่งผู้หญิงวัยสาวได้ร่วมเดินสำรวจแนวเขตป่า สำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ร่วมกับคณะกรรมการป่าของชุมชนด้วย ต่อมาเมื่อมีการเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก ผู้หญิงวัยสาวคอยเป็นที่เลี้ยงต้อนรับและดูแลให้คำปรึกษาแก่ผู้มาเยือน สำหรับผู้หญิงวัยอาวุโส รับผิดชอบเรื่องการจัดทำอาหาร การต้อนรับ ประชาสัมพันธ์บอกกล่าวแต่เพื่อนบ้านให้ทราบถึงการเข้ามาดูงาน หรือให้ความช่วยเหลือเป็นลูกมือในการทำอาหาร

2) สภาลานวัดตะโหมด ซึ่งเป็นองค์กรหลักในการหาสาเหตุปัญหาของชุมชนและดำเนินการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้น ตลอดจนใช้เป็นสถานที่รวมคนในชุมชนทั้งการประชุม การบรรยายให้ความรู้เรื่องป่าของชุมชน และประสานงานกับหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก

3) องค์กรภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบลตะโหมด โรงเรียนประชาบำรุง โรงเรียนวัดตะโหมด เป็นต้น ซึ่งคอยช่วยเหลือด้านงบประมาณบางส่วน

4) สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด สำนักงานป่าไม้อำเภอตะโหมด และศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 จังหวัดพัทลุง เป็นหน่วยงานพี่เลี้ยงที่ให้การสนับสนุนเรื่องความรู้ด้านวิชาการ และสร้างความเข้าใจแก่คณะกรรมการและราษฎรในพื้นที่ และเรื่องการค้าเนินการป่าของชุมชน

ปัญหาและอุปสรรคของการจัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้าง (อุดม และคณะ, 2544: 72 -

73) มีดังนี้

1) การขาดความร่วมมือจากผู้ถือครองที่ดินที่อยู่ติดกับป่าชุมชน ทางคณะกรรมการจึงนัดประชุมชี้แจงให้เจ้าของที่ดินที่มีพื้นที่ติดกับป่าชุมชนทราบถึงแนวเขตป่าชุมชน และประโยชน์ของป่าชุมชน ตลอดจนบทลงโทษหากเข้าไปกระทำความผิดในเขตป่าชุมชน และอธิบายให้ทราบถึงขั้นตอนในการดำเนินงานของคณะกรรมการป่าชุมชน

2) จำนวนของคณะกรรมการมีมากเกินไป การประชุมจึงมีความล่าช้า บางครั้งคณะกรรมการไม่ครบองค์ประชุม จึงแก้ไขโดยลดจำนวนของคณะกรรมการบริหารลง

3) การขาดงบประมาณดำเนินงาน จึงมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการป่าชุมชนจากการขอรับบริจาคเงินและสิ่งของจากชุมชน การเขียนโครงการเสนอขอของบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

สรุปผลงานและกิจกรรมของป่าชุมชนที่เป็นรูปธรรมในปี 2543 ถึง ปี 2545 (อุดมและคณะ, 2544: 14) ซึ่งในกระบวนการเหล่านี้ มีการทำงานร่วมกัน จำนวน 10 คน ทั้งผู้หญิงวัยสาว 2 คน (พี่แดงและพี่จอย) และผู้ชายซึ่งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน อีกจำนวน 8 คน

วันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2543	เดินสำรวจแนวเขตที่จะทำป่าชุมชน
วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2544	เดินสำรวจปิดป่าแนวเขตป่าชุมชน ครั้งที่ 1
วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2544	เดินสำรวจปิดป่า พร้อมดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 2
วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2544	เดินสำรวจปิดป่า พร้อมดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 3
วันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2544	เดินสำรวจปิดป่า พร้อมดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 4
วันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2544	เดินสำรวจปิดป่า พร้อมดูแลรักษาป่าชุมชน ครั้งที่ 5
วันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2544	เดินสำรวจศึกษาเส้นทางธรรมชาติ พร้อมเดินดูแลรักษาป่า ครั้งที่ 6
วันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2544	เดินสำรวจศึกษาเส้นทางธรรมชาติ พร้อมเดินดูแลรักษาป่า ครั้งที่ 7
วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2544	พัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

ตาราง 2 แผนการปฏิบัติงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ใน พ.ศ. 2544 มีดังนี้

กิจกรรม	ช่วงเวลา	หมายเหตุ
1.การปิดป้ายแนวเขตป่าชุมชน	มกราคม – มีนาคม	คณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมกับราษฎร
2. การสำรวจเส้นทางศึกษา ธรรมชาติ	มีนาคม – มิถุนายน	คณะกรรมการป่าชุมชน
3. การอบรม ศึกษาดูงานด้านป่า ชุมชน	พฤษภาคม – กรกฎาคม	คณะกรรมการป่าชุมชน
4. การตรวจตราและดูแลป่าชุมชน	ตลอดทั้งปี	คณะกรรมการป่าชุมชน
5. การประชุมคณะกรรมการ ป่าชุมชน	มกราคม พฤษภาคมและ ตุลาคม	คณะกรรมการป่าชุมชน
6. การปิดป้ายประชาสัมพันธ์	มกราคม – เมษายน	คณะกรรมการป่าชุมชน
7. การปลูกต้นไม้เสริมใน วันสำคัญ	สิงหาคม - ธันวาคม	คณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมกับราษฎร

ที่มา: อุดม และคณะ, 2544: 14

ตาราง 3 แผนการปฏิบัติงานป่าชุมชนเขาหัวช้าง ใน พ.ศ. 2545 ดังนี้

กิจกรรม	ช่วงเวลา	หมายเหตุ
1.การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน	มกราคม พฤษภาคม และตุลาคม	คณะกรรมการป่าชุมชน
2.การศึกษาดูงานด้านการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์	มีนาคม - เมษายน	คณะกรรมการป่าชุมชน
3. การประชุมชี้แจงป่าชุมชนเขาหัวช้างและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	พฤษภาคม – กรกฎาคม	คณะกรรมการป่าชุมชนและราษฎร
4. จัดฝึกอบรมโครงการจริยธรรมนำสิ่งแวดล้อม	พฤษภาคม – กรกฎาคม	เด็ก เยาวชน และราษฎร
5. พัฒนาเส้นทางศึกษาธรรมชาติ	มกราคม - ธันวาคม	คณะกรรมการป่าชุมชน
6. จัดประชุมเครือข่ายการจัดตั้งป่าชุมชนตำบลตะโหมด	พฤษภาคม – กรกฎาคม	คณะกรรมการป่าชุมชนและสถานาวัด
7. การตรวจตราดูแลป่าชุมชน	ตลอดทั้งปี	คณะกรรมการป่าชุมชน
8. การปลูกต้นไม้เสริมในวันสำคัญ	สิงหาคม – ธันวาคม	คณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับราษฎร

ที่มา: อุดม และคณะ, 2544

หลังจากนั้น ในปี 2546 จนถึงปัจจุบัน ป่าของชุมชนเขาหัวช้างเป็นที่รู้จักของบุคคลภายในและภายนอกชุมชน จึงมีบุคคล และผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมป่าของชุมชน ตะโหมดอยู่ตลอดเวลา โดยมีการบันทึกจากสมุดเยี่ยมป่าของชุมชน และบันทึกการตรวจงานของศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 ทั้งเป็นคณะบุคคล นักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งป่าของชุมชนจนกระทั่งปี 2548 เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการป่าของชุมชน รวมถึงมีการขยายเครือข่ายของกลุ่มการจัดการสิ่งแวดล้อมไปยังกลุ่มพัฒนาน้ำตกท่าช้าง กลุ่มนำสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนประชาบำรุง หรือกลุ่มอื่นๆในชุมชน ซึ่ง

ทางชุมชนเองก็มีการบริหารจัดการและคอยช่วยเหลือทั้งการต้อนรับ การบรรยายให้ความรู้แก่ผู้มาเยือน โดยช่วงนี้ผู้หญิงวัยอาวุโส ได้ร่วมรับผิดชอบการทำอาหารจัดเลี้ยงและต้อนรับผู้มาเยือน ส่วนผู้หญิงวัยสาวคอยเป็นพี่เลี้ยงดูแลผู้มาเยือนขณะเดินศึกษาเส้นทาง ส่วนผู้ชายคอยเป็นวิทยากรและประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ (กมล ขุนจันทร์ (สัมภาษณ์), 14 กรกฎาคม 2547)

ป่าชุมชนถือเป็นความภาคภูมิใจของชาวตะโหมดที่จะบอกกล่าวให้คนนอกพื้นที่ได้รับทราบถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่า และศักยภาพของของชุมชนที่จะอยู่ร่วมกับป่าและรักษาป่าได้

ในการศึกษากระบวนการจัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้าง ผู้วิจัยพบว่าผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชน จำนวน 4 คน (ป้าจิด ป้าใจ พี่แดงและพี่จอย) มีส่วนร่วมในช่วงเวลา 2 ระยะ ที่แตกต่างกัน มีรายละเอียดดังนี้

ระยะแรก ขึ้นเริ่มจัดตั้งป่าชุมชน ในปี 2543 ทางสถานาวัดมีงบประมาณจำนวนหนึ่งที่ได้รับสรรมาใช้ในการดำเนินงานแก่คนในชุมชนทั้งผู้ชายและผู้หญิง ประกอบกับช่วงนี้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ซึ่งถูกบุกรุกทำลายไป เกิดน้ำท่วมใหญ่ขึ้นในตะโหมด พระครูจึงได้ปรึกษารื้อถอนกับแกนนำในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายวัยอาวุโสว่า คนในชุมชนน่าจะไปได้ศึกษารับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับพื้นที่ป่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาพื้นที่ป่า เพื่อนำแนวคิด ความรู้พัฒนาพื้นที่ป่าและชุมชนตะโหมด ดังนั้น จึงได้ส่งหนังสือเชิญแกนนำผู้ชายและผู้หญิงจากหมู่บ้านรอบพื้นที่ รวมทั้งผู้แทนหน่วยงาน กลุ่ม องค์กรในชุมชน จำนวนทั้งหมด 80 คน ซึ่งมีผู้หญิงกลุ่มเป้าหมายทั้งพี่แดง พี่จอย น้าจิด พี่พร น้าใจ ป้าเปีย พี่แม่ พี่พน พี่วันและพี่ชู ก็ไปร่วมงานที่พัรุโตะแดง และศูนย์ศึกษาพิบูลทอง จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้หญิงทั้งหลายเคยร่วมกิจกรรมของชุมชนบ่อยครั้ง ส่วนกึ่งต้องรับผิดชอบงานกริดยงพารา พี่รักต้องรับผิดชอบงานตัดเย็บเสื้อผ้า พี่ขวัญต้องดูแลบุตร และป้านี้ต้องดูแลบ้านและเลี้ยงหลานจึงไม่ได้เข้าร่วมงาน

เมื่อกลับจากการศึกษาดูงานแล้ว สถานาวัดได้แบ่งกลุ่มระดมความคิดเห็นออกเป็น 5 กลุ่ม เพื่อสรุปผลจากการไปดูงานว่าได้รับความรู้เรื่องใดบ้าง และนำมาปรับใช้ประโยชน์อย่างไรได้บ้าง ที่ประชุมสรุปว่า ชุมชนตะโหมดมีพื้นที่ป่าไม้จำนวนมาก ถึงเวลาที่คนในชุมชนควรได้เข้าร่วมรักษาพื้นที่ป่าเหล่านี้ แทนที่จะปล่อยให้หน่วยงานมีหน่วยงานป่าไม้รับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว ผู้หญิงทั้ง 10 คนเป็นผู้ร่วมรับฟังปัญหาในที่ประชุม ป้าจิดเป็นผู้หญิงที่เสนอปัญหาเรื่องการทำลายป่าและการถมที่เพื่อปลูกสร้างบ้าน ทำให้กีดขวางทางน้ำไหล และเกิดปัญหาน้ำท่วมในที่สุด ส่วนผู้หญิงคนอื่นไม่ได้เสนอความคิดเห็นใด ในขณะที่ผู้ชายวัยอาวุโสเสนอความคิดเห็น และอภิปรายหาสาเหตุของปัญหาน้ำท่วม

สถานาวัดตะโหมดพร้อมด้วยแกนนำผู้ชายอาวุโสในชุมชนได้นัดประชุมใหม่อีก

ครั้ง เพื่อหารือกับหน่วยงานอื่นๆ ด้วย มีหนังสือเชิญประชุมถึงหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด ศูนย์ศึกษาและพัฒนานวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 สำนักงานเทศบาลตำบลตะโหมด องค์การบริหารส่วนตำบลตะโหมด และตัวแทนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน พร้อมทั้งผู้หญิงกลุ่มพัฒนาชุมชน จำนวน 10 คน คือ พี่แดง พี่จอย ป้าจิด ป้าใจ พี่ชู ป้าพิน พี่แม ป้าเป็ย พี่พน และพี่พรด้วย เพื่อหารือการจัดตั้งป่าของชุมชนขึ้น โดยเชิญเจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษาและพัฒนานวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 ร่วมกับหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด คอยชี้แจงวิธีการจัดทำป่าของชุมชน ผู้หญิงทั้ง 10 คน จึงได้รับทราบวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินการจัดทำป่าชุมชนจากที่ประชุม ส่วนผู้หญิงคนอื่นมีภารกิจภายในบ้านจึงไม่ได้เข้าร่วมประชุม ผู้หญิงที่มีส่วนร่วมอย่างเด่นชัดในระยะแรก มีจำนวน 2 คน คือ

กรณีแรก พี่แดง อายุ 35 ปี มีตำแหน่งเป็นกรรมการของสภากลางานวัดตะโหมด จบการศึกษาปริญญาตรีอาศัยร่วมกับมารดา สถานภาพโสด ตำแหน่งในชุมชนผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ฝ่ายปกครอง หมู่ที่ 3 มีอาชีพทำสวนยางพารา ฐานะครอบครัวร่ำรวย ผ่านการเรียนรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมโดยผ่านอบรมร่วมกับหน่วยงานของศูนย์ศึกษาและพัฒนานวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 มาแล้ว

พี่แดงเป็นชาวตะโหมดโดยกำเนิด อาศัยกับมารดาและน้องสาว มีพี่น้องร่วมท้อง 5 คน ผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 2 คน พี่แดงเป็นบุตรสาวคนที่ 2 ของครอบครัว มีอาชีพทำสวนยางพารา พี่แดงทำงานในสภากลางานวัดตะโหมด โดยมีบทบาทการทำงานด้านป่าชุมชนเป็นหลัก ได้เข้าร่วมงานตั้งแต่ป่าชุมชนตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง เมื่อ พ.ศ. 2543

พี่แดงเป็นผู้หญิงที่มีความคล่องตัวในการทำกิจกรรมชุมชนมาตั้งแต่อายุ 15 ปี ได้คลุกคลีทำงานกับวัดและชุมชนมาตลอด โดยช่วยงานในวัดทั้งการประดับตกแต่งเวที เนื่องจากมีฝีมือดีในการผูกผ้า幔 รวมทั้งช่วยประสานงานและประชาสัมพันธ์ให้ลูกบ้านทราบเมื่อมีกิจกรรมใดในวัด ตลอดจนมารดาของพี่แดงก็สนับสนุนให้พี่แดงช่วยเหลือ และทำงานร่วมกับผู้อื่น และจะตำหนิหากพี่แดงไม่ไปช่วยงานวัด หรืองานส่วนรวม

พี่แดงบอกว่า “ฉันได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมงานภายในชุมชนหลายอย่าง ทั้งความรู้เรื่องทรัพยากรป่าไม้ ตั้งแต่ไม่มีความรู้เรื่องพันธุ์ไม้ จนกระทั่งเข้าทำงานร่วมกับองค์กรของป่าชุมชน เริ่มจากการเดินสำรวจป่า การพานักท่องเที่ยวไปเดินป่า ได้เรียนรู้เรื่องพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร ความร่มเย็น ความสงบของป่า และความรู้ที่หลากหลาย รวมถึงการทำงานเป็นกลุ่มร่วมกับผู้อื่น ได้รับความรู้ที่ต่างจากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ นอกจากนี้ยังได้รับความอบอุ่นจากการเข้าร่วมกลุ่ม มีความสนุกสนานในการเรียนรู้การใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม ทั้งแง่ที่ดีและไม่ดี นำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองได้”

ก่อนมาทำงานร่วมกับองค์กรของป่าชุมชนอย่างเข้มข้น พี่แดงเคยทำงานกลุ่มกับกลุ่มแม่บ้านของหมู่ที่ 3 ซึ่งมีกิจกรรมการทำขนม น้ำพริกขมิ้นมั่ง ทุเรียนทอดกรอบ แต่ต่อมาพี่แดง

ไม่ได้ร่วมงานกับกลุ่มแม่บ้าน เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3

กรณีที่สอง พี่จอย อายุ 33 ปี เป็นสมาชิกกลุ่มศิลปะหัตถกรรม จบการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง(ปวส.) และกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรี อาศัยอยู่ในบ้านกับป้าใจ ซึ่งเป็นอาสาสถานภาพ หย่าร้าง มีบุตร 1 คน อายุ 14 ปี อาชีพลูกจ้างชั่วคราว ในศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 15 ฐานะทางครอบครัว ระดับปานกลาง ผ่านการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานและสถาบันการศึกษามากกว่า 5 ครั้ง

พี่จอยเป็นบุตรสาวคนโต มีพี่น้องร่วมบิดาและมารดาเดียวกัน 2 คน และพี่น้องต่างบิดาและมารดาอีก 6 คน โดยบิดา และมารดาได้แยกทางกันตั้งแต่พี่จอยอายุได้ 4 ขวบ ต่อมาบิดามีภรรยาใหม่ และมีบุตรด้วยกันอีก 3 คน พี่จอยจึงอาศัยอยู่กับย่า และนางใจซึ่งเป็นอาสาที่คอยให้การอบรมสั่งสอนเรื่อยมา

พี่จอยเล่าว่า ช่วงวัยเด็กจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดนอาศัยในชุมชนตะโหมดมาตลอด และไปเรียนที่จังหวัดนครศรีธรรมราชเมื่อเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จนถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ในปี 2530) จากนั้น จึงย้ายไปเรียนต่อระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงที่วิทยาลัยอาชีวศึกษาจังหวัดสงขลา เป็นเวลา 1 ปี มีปัญหาส่วนตัวไม่สามารถเรียนต่อได้ จึงย้ายกลับไปเรียนต่อที่วิทยาลัยอาชีวศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช จนสำเร็จระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูงก็กลับมาอยู่ที่ตะโหมด ช่วยอาทำงานบ้าน ทำสวนยางพารา และแต่งงานกับผู้ชายซึ่งเป็นคนต่างจังหวัด (นครราชสีมา) และได้แยกทางกับสามีตั้งแต่คลอดบุตรได้ 3 เดือน พี่จอยเป็นผู้รับภาระเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

พี่จอยได้เข้ามาทำกิจกรรมในชุมชน ปี 2542 เนื่องจากศูนย์การศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 ซึ่งตั้งสำนักงานอยู่ที่บ้านป่าพงศ์หมู่ที่ 9 ไม่ไกลจากบ้าน เปิดรับสมัครคนในชุมชนตะโหมดเพื่อทำงานด้านธุรการ พี่จอยจึงสมัครเข้ามาทำงานที่ศูนย์ฯ การทำงานในศูนย์ฯ ทำให้พี่จอยมีเวลาทำงานร่วมกับคนในชุมชนตะโหมด เพราะศูนย์ฯ มีโครงการหลายอย่างที่ร่วมกับคนในชุมชนรวมถึงวัดตะโหมดและโรงเรียนในพื้นที่ เช่น สนับสนุนให้เกิดกลุ่มองค์กรด้านป่าชุมชน การจัดอบรมสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การถวายความรู้พระสงฆ์ การสอนเด็กในโรงเรียน และจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องป่าของชุมชน การแจกจ่ายพันธุ์ไม้ให้แก่คนในชุมชน การร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนตะโหมดจัดขึ้น เป็นต้น ทางศูนย์ฯ จึงเน้นการทำงานโดยให้ราษฎรในพื้นที่มีส่วนร่วมกับศูนย์ฯ ทั้งการสนับสนุนการจัดทำป่าของชุมชน การส่งเสริมวนเกษตร ทำให้พี่จอยทำงานร่วมกับคนในชุมชน ทั้งร่วมประชุม รับฟังกิจกรรม และงานในชุมชน นอกจากนี้ พี่จอยยังได้นำความรู้จากการศึกษาในโรงเรียน และความสามารถของตนเอง ที่มีประสบการณ์จากการทำงานด้านมวลชนที่ศูนย์ฯ และทักษะในการพูดคุยในที่ประชุม หรือการจัดกิจกรรมของชุมชน

มาปรับใช้กับงานการจัดทำป่าของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ผู้หญิงกลุ่มพัฒนาชุมชนทั้งสองคน ได้อาสาเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการออกสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่า สำรวจเส้นทางเดิน แนวเขต โดยมีผู้ชายแกนนำในพื้นที่หมู่ที่ 9 เป็นผู้รับผิดชอบหลัก เพราะผู้ชายเหล่านี้ เป็นผู้มีความชำนาญในการเดินทางและรู้จักพื้นที่ป่าของชุมชนเป็นอย่างดี เนื่องจากเคยเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมาก่อน และต่อมา ที่ประชุมจึงคัดเลือกผู้ชายเหล่านี้ เป็นคณะกรรมการป่าของชุมชน ซึ่งในคณะกรรมการป่าชุมชน ไม่มีผู้หญิงเป็นคณะกรรมการเลย จากการสัมภาษณ์ พี่แดงและพี่จอยบอกว่า เพราะผู้ชายที่เป็นคณะกรรมการเห็นว่าผู้หญิงไม่สามารถเดินทางไปตรวจตราดูแลป่าได้ เพราะผู้หญิงหากวิญญูโสและร่างกายไม่แข็งแรง อาจมีปัญหาสุขภาพได้ เช่น ปวดใจ ปวดหัว ปวดเข่า และปวดเอว รวมถึงผู้หญิงบางคน เช่น พี่พัน ซึ่งสามีมาทำงานเป็นคณะกรรมการแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมาทำงานนี้อีก เพราะถือว่ามีตัวแทนคนในครอบครัวทำแล้ว ส่วนผู้หญิงหลายคน เช่น พี่รัก พี่ขวัญ พี่วัน พี่พน พี่แม่ พี่พร มีภาระต้องรับผิดชอบทำงานกรีดยางพาราและงานอื่นๆ จึงไม่ได้ร่วมกิจกรรม ส่วนพี่แดงและพี่จอยนั้น มีหน้าที่เป็นคณะกรรมการเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงต้องรับรู้และรับผิดชอบเรื่องป่าของชุมชนด้วย

หลังจากที่ประชุมมีความคิดเห็นร่วมกันให้จัดตั้งป่าของชุมชน ต่อมาทางสถานีวิจัยหอดูดาวจึงรวบรวมเอกสารการขอจัดตั้งป่าของชุมชน ประกอบด้วยรายละเอียดของโครงการทั้งหมดส่งอำเภอตะโหมด และส่งไปยังสำนักงานป่าไม้จังหวัดพัทลุงและส่งไปยังกรมป่าไม้ ในที่สุด การก่อตั้งป่าของชุมชนจึงเริ่มวันที่ 25 กันยายน 2543

ช่วงเริ่มดำเนินการก่อตั้งป่าของชุมชนผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชน จำนวน 7 คน ได้แก่ พี่จอย พี่แดง พี่จิด พี่ใจ พี่พัน พี่วัน และพี่ชู ได้เข้าร่วมประชุมรับฟังการชี้แจงการจัดทำป่าของชุมชน ร่วมตัดสินใจ และร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดกฎกติกา ระเบียบของป่าชุมชนด้วย และร่วมคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชน แต่พี่จิด พี่ใจ พี่พัน พี่วัน และพี่ชู ไม่ได้ไปเดินสำรวจพื้นที่ป่า หรือร่วมทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และทำแนวเขตป่าของชุมชนด้วย มีเพียงพี่แดงและพี่จอย ซึ่งเป็นเพื่อนและญาติกัน ได้ร่วมเดินสำรวจเส้นทาง ทำแนวเขตร่วมกับคณะกรรมการในป่าชุมชน ซึ่งคณะกรรมการป่าของชุมชนก็เป็นเครือญาติกับพี่แดงและพี่จอยด้วย การทำงานจึงไม่มีปัญหาใด สำหรับผู้หญิงทั้งสองคน เพราะโดยส่วนตัวก็สนิทสนมกัน รวมถึงภาระภายในบ้านของผู้หญิงทั้งสองก็มีผู้รับผิดชอบแทนได้ โดยพี่แดงมีน้องสาว และมารดาคอยช่วยเหลืองานทางบ้าน ส่วนพี่จอยนั้น มีอา และบุตรสาวทำงานในบ้านแทนตน ขณะที่ผู้หญิงคนอื่นไม่ได้ร่วมรับฟังการวางแผนงาน การตัดสินใจ และร่วมทำกิจกรรม เพราะต้องรับผิดชอบงานในบ้าน

ในช่วงนี้ผู้หญิงจึงเป็นผู้ร่วมรับฟัง วางแผนงาน และตัดสินใจในกิจกรรมป่าของ

ชุมชน แต่ส่วนการเดินทาง การหาแนวเขตป่า และการจัดทำเส้นทางธรรมชาตินั้น มีเพียงพี่แดง และพี่จอยเท่านั้น ที่เป็นคณะทำงานร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนผู้ชายซึ่งมีผู้ชายวัยผู้ใหญ่ จำนวน 5 คน และวัยหนุ่ม จำนวน 3 คน

ในการทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ พี่จอยและพี่แดงร่วมรับผิดชอบเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ลูกหลานในชุมชนได้เรียนรู้ และดูแลรักษาป่าไว้ และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจในชุมชน หากผลักดันการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ได้สำเร็จ รวมทั้งมีการขยายการขายไม้ผล การขายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแม่บ้าน เช่น น้ำพริกขี้หมู ทูเรียนทอดกรอบ เป็นต้น ก็จะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน นอกจากนี้ จะต้องหาจุดเด่นในชุมชนด้านวิถีชีวิตและสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้ผู้มาเยือนสนใจมาเยี่ยมชมด้วย (พระครูสุนทรกิจจานุโยค (สัมภษณฺ์), 20 สิงหาคม 2547)

ในการทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ พี่จอยและพี่แดงได้ร่วมกับแกนนำชายซึ่งเป็นผู้ชายวัยหนุ่ม จำนวน 3 คน และวัยผู้ใหญ่ จำนวน 5 คน ซึ่งผู้ชายที่รับผิดชอบส่วนใหญ่มีร่างกายแข็งแรงและมีความชำนาญและความรู้เรื่องพื้นที่ป่า การเดินป่า และเรื่องสมุนไพร มีผู้ชายวัยผู้ใหญ่คนหนึ่งเป็นน้ำของพี่จอยและผู้ชายอีกคนซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกับพี่แดงด้วย การเดินทางสำรวจและทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ จึงไม่มีคำครหาจากผู้อื่นในเรื่องชู้สาวกับผู้หญิงทั้งสองคน เพราะมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกัน การทำงานก็เป็นไปด้วยความสนิทสนม เสมือนลูกหลาน และพี่น้อง เพราะทุกคนก็เคยทำงานร่วมกันในการพัฒนาชุมชนมาก่อน รวมทั้งเคยไปอบรมหรือศึกษาดูงานด้วยกัน

ในการสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติในช่วงแรก คณะทำงานทั้ง 10 คนได้มีการประชุมวางแผนกันอย่างไม่เป็นทางการเพื่อวางแผนการเดินทาง การกำหนดแนวเขตป่าชุมชน และกำหนดเส้นทางศึกษาธรรมชาติ และได้นัดหมายกันเดินสำรวจและจัดทำเส้นทางจำนวน 5 ครั้ง คณะทำงานทั้ง 10 คน มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง หากผู้ชายวัยผู้ใหญ่ วัยหนุ่มคนใดไม่ว่างในบางครั้งก็จัดคนอื่นทำแทน ซึ่งพี่จอยนั้นมีธุระ 1 ครั้ง ก็มีน้ำผู้หญิงไปร่วมแทนตน

การเดินป่าครั้งแรกเพื่อทำเส้นทางศึกษาธรรมชาตินั้น ทั้งพี่แดงและพี่จอยยอมรับว่าเหนื่อยและค่อนข้างลำบาก แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากคณะทำงานในการเปลี่ยนที่ทางเดินให้สะดวกในการเดินป่า และมีการหยุดพักตามจุดต่างๆ พี่แดงและพี่จอยมีหน้าที่คอยทำร่างแผนที่คร่าวๆ ตลอดเส้นทางเดินระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร เพื่อนำไปจัดทำป้ายบอกทางขนาด 2x1 เมตร เพื่อเป็นป้ายแนะนำเบื้องต้นแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงช่วยผู้ชายวัยผู้ใหญ่วัดระยะทางและบันทึกตลอดระยะทาง ว่าระยะทางแต่ละจุดมีสิ่งที่น่าสนใจใดบ้าง ซึ่งพี่แดงและพี่จอยมีความคล่องแคล่วและความรวดเร็วในการวาดภาพ และการเขียนหนังสือมากกว่าคนอื่นๆ ในคณะทำงาน

มีการสำรวจเส้นทางศึกษาธรรมชาติ จำนวน 5 ครั้ง หลังจากนั้นคณะทำงานได้ร่วมประชุมกันที่วัดเพื่อให้ผู้อาวุโสร่วมรับรู้พร้อมกับคณะทำงาน เพื่อวางแผนทำป้ายสัญลักษณ์บอกทางเดิน โดยมีการใช้ภาพแทนการเขียนบรรยายเป็นตัวอักษรแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งพี่จอยมีความชำนาญในการแสดงความคิดเห็น จึงเสนอความคิดเห็นแก่ที่ประชุมเกี่ยวกับสัญลักษณ์ภาพบอกทางและรูปแบบแผ่นป้ายทำสัญลักษณ์ ซึ่งที่ประชุมก็ยอมรับ และมอบหมายให้พี่จอย และนำชายเป็นฝ่ายจัดหาแผ่นป้าย วัสดุอุปกรณ์มาทำป้ายบอกทาง

การทำป้ายบอกทาง และวาดภาพลงบนแผ่นป้าย คณะทำงานได้ร่วมกันทำที่วัดตะโหมด โดยใช้เวลาวางจากงานของแต่ละคน ใครว่างก็มาช่วยกันทำ โดยมีนำชายของพี่จอยซึ่งจบด้านศิลปะคอยช่วยแนะนำแก่ผู้ร่วมทำป้าย การทำป้ายใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ จึงได้ป้ายขนาดใหญ่จำนวน 1 ป้าย และป้ายเล็ก จำนวน 10 ป้าย

หลังจากนั้น คณะทำงานได้นำป้ายไปติดตั้งตามจุดต่างๆ ที่เคยกำหนดไว้ ณ ป่าชุมชน โดยมีผู้ร่วมทำงาน เพียง 6 คน ทั้งพี่แดงและพี่จอยด้วย เนื่องจากผู้ชายวัยผู้ใหญ่ จำนวน 4 คน มีภารกิจต้องไปร่วมกิจกรรมนอกชุมชน จึงมีผู้ชายวัยผู้ใหญ่ จำนวน 1 คน และวัยหนุ่ม จำนวน 3 คน ร่วมกันคิดแผ่นป้าย มีการคิดป้ายแรกที่บริเวณศูนย์ศึกษาพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 16 ป้ายเป็นป้ายขนาดใหญ่ แต่เมื่อปักป้ายแล้ว พี่จอยมีความคิดเห็นว่าป้ายไม่ควรตั้งอยู่อย่างโดดๆ ควรมีหลังคา เพื่อป้องกันแดด และกันฝนด้วย มิฉะนั้น ป้ายจะเกิดการผุกร่อนได้ ซึ่งสมาชิกผู้ชายคนอื่นๆ เห็นด้วยกับข้อเสนอ จึงช่วยกันทำหลังคาครอบป้ายในเวลาต่อมา

ในกระบวนการทำเส้นทางธรรมชาติ ทั้งพี่แดงและพี่จอยเป็นผู้หญิงที่ช่วยคิดและตัดสินใจร่วมกันกับผู้ชายในหลายเรื่อง ทั้งการกำหนดจุดชมวิว จุดชมนก การเดินป่า และการทำป้าย นอกจากนี้ ยังช่วยกันทำฐานการเรียนรู้ จำนวน 6 ฐาน คือ 1) ฐานลักษณะทางกายภาพและประวัติความเป็นมาของชุมชน 2) ฐานการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากป่าของพื้นที่ในตำบลตะโหมด 3) ฐานการใช้ประโยชน์จากป่า 4) ฐานความรู้เรื่องสมุนไพร 5) ฐานแสดงความเสี่ยงโทรมหรือผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์ในการทำลายป่าไม้ และ 6) ฐานประโยชน์ของป่าไม้และผลกระทบหากขาดป่าไม้ ซึ่งเป็นการคิดร่วมกันกับแกนนำชายในชุมชนทั้งผู้ชายวัยอาวุโสด้วย เพื่อให้ระดมความคิดเกี่ยวกับเนื้อหาสาระของแต่ละฐาน เมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมก็มีกำหนดให้ผู้ชายวัยอาวุโสและผู้ชายวัยผู้ใหญ่เป็นวิทยากรแนะนำแต่ละจุดตามความชำนาญของแต่ละคน ซึ่ง 1 ฐาน อาจมีผู้ชายรับผิดชอบ จำนวน 2 คน เป็นต้น พี่แดงและพี่จอยมิได้เป็นวิทยากรในแต่ละฐาน เพราะยังไม่สามารถถ่ายทอดความรู้เรื่องป่าชุมชนได้หมด แต่ที่ประชุมเห็นว่า ทั้งสองคนมีความเหมาะสมในการทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง และต้อนรับนักท่องเที่ยว ประกอบกับทั้งสองเป็นคนรุ่นใหม่ และเป็นผู้หญิงที่มีความละเอียดอ่อน หากมีนักท่องเที่ยวผู้หญิงเข้ามา และได้รับการ

ดูแลและการต้อนรับจากพี่เลี้ยงผู้หญิงด้วยกัน ก็จะมีความอ่อนใจในการเดินทาง

ในช่วงปี 2544-2547 ผู้หญิงทั้งสองคนได้เข้าโครงการกับนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ซึ่งเป็นนักศึกษาผู้หญิง เข้ามาทำวิจัยและศึกษาชุมชน พี่แดงและพี่จอย ได้ร่วมเดินป่ากับนักศึกษาเหล่านี้ ตลอดจนทำหน้าที่จัดที่พัก รวมถึงให้ความสะดวกในการทำงานแก่นักศึกษา ทั้งการเป็นผู้ให้ข้อมูลและเป็นพี่เลี้ยงด้วย ทั้งพี่แดงและพี่จอยแสดงความคิดเห็นว่ายินดีช่วยเหลือต่างๆ แก่นักศึกษาเหล่านี้ เพราะเป็นผู้หญิงเหมือนกัน หากมีผู้หญิงร่วมทำงานด้วยก็ทำให้นักศึกษารู้สึกอ่อนใจในการเดินป่า เสมือนมีเพื่อนร่วมทางด้วย รวมถึงทั้งสองคนต่างก็ได้รับความรู้ และได้พัฒนาตนเองอีกด้วย

ระยะที่สอง ปี 2544 จนถึงปัจจุบัน การดำเนินการป่าของชุมชนเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปในสังคมภาคใต้ มีคณะผู้สนใจเดินทางเข้ามาศึกษาดูงานและเยี่ยมชมป่าของชุมชนเป็นจำนวนมาก ดังนั้น สถานานวัดตะโหมด คณะกรรมการป่าของชุมชน และผู้แทนหมู่บ้านรอบวัดตะโหมดจำเป็นต้องมีความพร้อมในการต้อนรับแก่ผู้มาเยือน จึงได้จัดประชุมเพื่อมอบความรับผิดชอบแก่แกนนำทั้งผู้หญิงและผู้ชายโดยแบ่งหน้าที่กันทำ ทั้งฝ่ายต้อนรับและประชาสัมพันธ์ ซึ่งส่วนใหญ่ผู้รับผิดชอบเป็นผู้หญิงวัยอาวูโส ผู้หญิงในกลุ่มพัฒนาชุมชนที่มีบทบาทเด่นชัด คือ ป้าจิดและป้าใจ ซึ่งเป็นผู้หญิงวัยอาวูโส มีหน้าที่จัดเตรียมอาหารต้อนรับแขกผู้เข้ามาดูงาน คอยดูแลเรื่องความสะอาดของสถานที่ ตลอดจนอธิบายถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนแก่ผู้มาดูงาน รวมทั้งผู้ชายวัยอาวูโส จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้นำทางความคิด มีหน้าที่เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน การจัดตั้งสถานานวัด การจัดตั้งป่าของชุมชน และจุดเด่นในพื้นที่ของชุมชน เช่น น้ำตกหม่อมจ้อย ศูนย์วัฒนธรรมบ้านตะโหมด บ่อน้ำร้อนโหล๊ะจังกระ เป็นต้น

สำหรับประวัติส่วนตัวของผู้หญิงทั้งสองคน คนแรกคือ ป้าจิด อายุ 55 ปี เป็นสมาชิกกลุ่มสถานานวัดตะโหมด จบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 4 อาชีพทำสวนยางพารา ฐานะครอบครัวร่ำรวย ผ่านการเรียนรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม และการอบรมกับหน่วยงานของสถานานวัดตะโหมด ร่วมไปศึกษาดูงานที่พรุโตะแดง สามีมีอาชีพรับราชการตำรวจ

หลังจากป้าจิดสำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ออกมาอยู่บ้านกับบิดามารดา ช่วยทำงานบ้าน มีบิดาเป็นผู้อบรมสั่งสอน เพราะบิดามีอาชีพรับราชการครูและสอนเด็กในชุมชนตะโหมด จนได้รับรางวัลพ่อดีเด่น ป้าจิดเป็นบุตรสาวคนโตของบ้าน บิดามีความเป็นห่วง จึงไม่ให้เดินทางไปเรียนต่อนอกชุมชน เพราะในสมัยนั้นการเดินทางค่อนข้างลำบาก ส่วนน้องๆ นั้นส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย บิดาก็ส่งเสริมให้ไปเรียนต่อจนเป็นเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัย และรับราชการครูในโรงเรียนใกล้บ้าน

เมื่อป่าจิตอายุ 20 ปี ได้เริ่มเข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนอย่างจริงจัง ได้เป็นตัวแทนของเยาวชนไปอบรม รวม 45 วัน ที่จังหวัดปทุมธานี มีผู้หญิงร่วมเป็นตัวแทนชุมชนไปอบรม อีก 1 คน โดยได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนของอำเภอตะโหมด หลังจากกลับมายังชุมชนตะโหมด จึงเริ่มทำงานในชุมชนมากขึ้น

ป่าจิตมีสามีเป็นตำรวจซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนที่มีเครือข่ายหลายสาย รวมถึงป่าจิตก็มีเครือข่ายหลายสาย ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนตะโหมดเป็นเครือข่ายกับป่าจิต ป่าจิตเป็นผู้หญิงรุ่นแรกของชุมชนที่ได้ทำงาน และร่วมไปอบรมนอกชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และมีความกล้าแสดงความคิดเห็นต่อที่ประชุมในชุมชน

ที่ผ่านมา บทบาทของป่าจิตในชุมชน คือ เคยเป็นประธานกลุ่มแม่บ้านใน 3 จังหวัด เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 เป็นวิทยากรสมทบการจัดอบรมลูกเสือชาวบ้าน เป็นผู้นำของลูกเสือชาวบ้านในชุมชนตะโหมด เป็นคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับจังหวัดพัทลุง และเป็นประธานสภาสตรีอำเภอตะโหมด โดยเข้าร่วมประชุมทุกเดือน ป่าจิตเข้าร่วมกิจกรรมหลายอย่างกับทางชุมชนเรื่อยมา เพราะได้รับการสนับสนุนจากบิดามารดา นื่องๆรวมถึงสามีไม่เคยขัดข้องหรือขัดใจในการร่วมทำงานกับชุมชน รวมถึงป่าจิตไม่มีบุตรให้ต้องรับผิดชอบด้วย จึงไม่มีความกังวลใจเรื่องภาระในครอบครัว

ป่าจิตมีความคล่องตัวในการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน เพราะมีความชอบโดยส่วนตัว รวมถึงการไม่มีบุตร และได้รับการส่งเสริมจากครอบครัว ทั้งบิดามารดา นื่องๆ และสามี ฐานะทางครอบครัวก็ไม่ลำบาก จึงไม่มีปัญหาเรื่องการทำมาหากิน ตลอดจนการเข้าสังคมกับสามี ป่าจิตมีโอกาสได้ออกงานหรือทำกิจกรรมร่วมกับสามีในงานต่างๆ ทั้งระดับอำเภอ ตำบล ทำให้เป็นที่รู้จักหลายคนได้รู้จักทั้งหน่วยงานของอำเภอหรือตำบล การประสานงานกับหน่วยงานหรือทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่นจึงราบรื่น

กิจกรรมที่ป่าจิตทำในชุมชน คือ เป็นกรรมการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของเกษตรอำเภอ เป็นกรรมการของโครงการครอบครัวเข้มแข็ง โดยมีการทำแผนงานด้านครอบครัว ส่วนงานในชุมชนนั้น ป่าจิตมักรับผิดชอบเป็นตัวแทนของผู้หญิงในการร่วมประชุมกับสถานวัดหรือหน่วยงาน ตลอดจนงานที่ได้รับมอบหมายให้ผู้หญิงคนอื่นด้วย เพราะป่าจิตไม่มีภาระใด ตลอดจนเป็นผู้ที่คนในชุมชนรู้จักและให้ความเคารพนับถือมาอย่างต่อเนื่อง

สำหรับผู้หญิงวัยอาวุโสคนที่สอง คือ ป่าใจ อายุ 54 ปี เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สมรสกับสามีซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ซึ่งเป็นคนในชุมชนตะโหมด มีอาชีพทำสวนยางพารา ฐานะครอบครัวร่ำรวย ผ่านการเรียนรู้เรื่อง

สิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับการทำผลิตภัณฑ์สมุนไพร เพื่อผลิตแชมพู สบู่ และการอบรมเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ป้าใจเป็นบุตรสาวคนเดียว มีพี่ชายจำนวน 4 คน พี่ชายคนโตเป็นแกนนำชุมชนคนสำคัญ และเป็นบุคคลตัวอย่างในชุมชน พี่น้องทั้ง 5 คน มีครอบครัวและตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนตะโหมด และมีการไปมาหาสู่กันทุกวัน ป้าใจมีภาวะดูแลมารดาวัย 97 ปี ซึ่งชราและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด

หลังจากสำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนวัดตะโหมด ป้าใจก็ได้ออกมาอยู่บ้าน ช่วยมารดาทำงานบ้านมาตลอด จนอายุได้ 20 ปี จึงแต่งงานกับสามีซึ่งเป็นคนตะโหมด มีบุตรชาย 1 คน บุตรสาว 2 คน คนเล็กกำลังศึกษาระดับปริญญาตรีที่จังหวัดสงขลา ส่วนอีก 2 คนเรียนจบและทำงานแล้ว ภายในบ้านจึงมีเพียงป้าใจ สามี หลานสาว 2 คนและมารดา

ป้าใจเล่าว่า การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนในสมัยก่อนนั้น นางมีเวลามาก ไม่มีภาระที่ต้องรับผิดชอบในครอบครัว จึงได้ร่วมทำกิจกรรมในงานประเพณีหรือวันสำคัญซึ่งทำร่วมกันทั้งผู้หญิงและผู้ชาย โดยมีวัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมกิจกรรม พระครูเจ้าอาวาสเป็นผู้จัดกิจกรรมโดยประสานงานกับคนในชุมชน แต่ปัจจุบันท่านชราภาพแล้ว จึงไม่มีบทบาทนี้ แต่มีพระภิกษุหลายท่านที่ทำงานแทน รวมถึงพระภิกษุที่อุปสมบทใหม่ส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนตะโหมด ในสมัยก่อนหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนงานด้านพัฒนาชุมชนมีจำนวนน้อย เพราะสภาพชุมชนเป็นพื้นที่ป่า การคมนาคมมีความยากลำบาก ผู้หญิงรุ่นเดียวกันที่ศึกษาจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วส่วนใหญ่ออกมาทำงาน และมีครอบครัว โดยแต่งงานกับคนในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น บ้านคลองใหญ่ บ้านหัวช้าง บ้านคลองนุ้ย บ้านเกาะเรียน บ้านปากพลี เป็นต้น การแต่งงานกับคนต่างจังหวัด หรือต่างอำเภอน้อย เพราะผู้หญิงไม่ได้ออกไปเรียนนอกชุมชน ในครอบครัวของป้าใจมีพี่ชายคนที่ 3 ที่ได้ออกไปเรียนที่จังหวัดสงขลา และมีคู่ครองเป็นคนนอกชุมชน

ป้าใจเล่าถึงการเข้าร่วมกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดว่า สามีเป็นสมาชิกและเป็นหัวหน้าหน่วยเกษตรกรด้วย ส่วนป้าใจซึ่งเป็นคู่สมรสหรือบุคคลในครอบครัวก็ได้รับสิทธิ์เป็นสมาชิกด้วย กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดได้สนับสนุนภรรยาหรือคู่สมรสของสมาชิกโดยสนับสนุนในรูปของการรวมกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทำนาตะโหมด ให้ผู้หญิงรวมกลุ่มแปรรูปอาหารหรือผลิตภัณฑ์ชุมชน ในตอนแรกป้าใจและสมาชิกในกลุ่มได้ทำน้ำพริกขี้หมู่มัง ต่อมามีการสนับสนุนให้นำเตาอบมาทำขนม กล้วยฉาบ ทูเรียนกวน ทูเรียนทอด และขนมไทยๆ เช่น ขนมตาแมว ขนมทองหยอด ฝอยทอง และขนมลื้มกลืน หรือตามแต่กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดจะสั่งให้กลุ่มทำ นอกจากนี้ กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดยังสนับสนุนเงินทุนให้กลุ่มแม่บ้านได้ไป

ศึกษาดูงานหรือออกร้านผลิตภัณฑ์ตามที่มีหน่วยงานเชิญมา

บทบาทสำคัญของป้าใจในชุมชนที่คนรู้จัก คือ การเป็นแม่ครัวใหญ่ในงานวัด งานแต่งงาน งานบวช งานศพ หรืองานอื่น ๆ ป้าใจชอบเรื่องทำอาหารและขนมมาตั้งแต่สมัยเด็กๆ และมีความสุขที่ได้ปรุงอาหารให้คนอื่นรับประทาน หากมีการเข้ามาทัศนศึกษาดูงานป่าชุมชน ก็มีการจ้างมาให้มาช่วยทำอาหาร ทั้งอาหารคาวหวาน โดยนางจะมีทีมงานร่วมมือกันทำ ถ้าหน่วยงานไหนมีงบประมาณน้อย นางก็จะช่วยทำอาหารโดยไม่คิดเงิน รวมถึงบางครั้งก็ทำอาหารเลี้ยงรับรองโดยไม่คิดเงิน หากทางสถานวัดหรือชุมชนขอความร่วมมือ

บ้านของป้าใจเป็นศูนย์รวมของผู้หญิงในชุมชน เพราะมีลานหน้าบ้านที่กว้างขวาง สำหรับการร่วมกันทำอาหาร หรือหากมีกิจกรรมการทำเทียนพรรษา ทำกระทง หรือกิจกรรมอื่นที่ต้องทำร่วมกันเป็นกลุ่ม กลุ่มผู้หญิงจะนัดหมายกันมาทำที่บ้านของนาง ส่วนกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดทำป่าชุมชน การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การทำธนาคารน้ำ เป็นต้น ป้าใจไม่ได้เข้าร่วมในการเดินสำรวจป่า เพราะวัยที่อาวุโส และสภาพร่างกายไม่เหมาะสมกับการเดินป่าหรือการออกกำลังกายมาก ๆ แต่ถ้าหากมีคนเข้ามาเยี่ยมชม ทัศนศึกษาดูงาน จัดค่ายพักแรมภายในชุมชน ทางวัดตะโหมดจะประสานให้นางรับเป็นธุระเรื่องการจัดหาอาหาร

ในระยะที่สอง ผู้หญิงวัยสาวคือ พี่แดง และพี่จอยได้ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คอยต้อนรับ และดูแลนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจ โดยรับผิดชอบดูแลนักท่องเที่ยวตลอดระยะทางที่เข้าไปศึกษาเส้นทางธรรมชาติในป่าของชุมชน หากมีปัญหาใดก็คอยช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่นักท่องเที่ยวได้

ส่วนผู้หญิงอื่นๆ เช่น พี่ขวัญ พี่รัก พี่พร พี่แม กุ้ง ป้านิ พี่วัน ป้าพัน และพี่หุ้้น ไม่ได้ร่วมในการจัดการเรื่องอาหารแก่ผู้มาดูงาน เพราะผู้หญิงสามคน คือ ป้าจิต ป้าใจและป้าเปีย รับผิดชอบได้ แต่หากเป็นงานระดับชุมชน เช่น กิจกรรมวันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา หรือการจัดงานวันแม่แห่งชาติ เป็นต้น ผู้หญิงทั้งหมดต้องร่วมกันรับผิดชอบ เพราะต้องใช้ผู้หญิงจำนวนมากในการดำเนินการหรือรับผิดชอบเรื่องอาหาร โดยมีการแบ่งหน้าที่ร่วมกับผู้ชายในชุมชนด้วย ผู้หญิงมักเน้นงานที่ใช้แรงกายน้อยกว่าผู้ชาย ทั้งการทำอาหาร การต้อนรับ การปิดกวาดเช็ดถู และการทำความสะอาดสถานที่ ส่วนผู้ชายเน้นการทำงานที่ใช้แรงกาย เช่น การทำเวที การขนของ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายในและภายนอกชุมชน เป็นต้น

เห็นได้ว่า ในกิจกรรมการจัดตั้งป่าของชุมชนทั้งสองระยะนั้น บทบาทของผู้หญิงทั้งสองวัย คือ วัยสาวและวัยอาวุโสในชุมชนแยกกันอย่างชัดเจน ผู้หญิงวัยอาวุโส คือ ป้าจิตและป้าใจที่เป็นแกนนำรับผิดชอบงานต้อนรับ จัดเลี้ยงอาหาร ส่วนผู้หญิงวัยสาว คือ พี่จอยและพี่แดง รับผิดชอบเป็นพี่เลี้ยงแก่ผู้มาศึกษาดูงาน รวมทั้งให้ความรู้เบื้องต้นในการเดินป่า ศึกษาธรรมชาติ

การดูแลสุขภาพภัยบอกทาง การสังเกตพืชที่มีพิษ ที่แดงและที่จอยบอกว่า ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องป่า จากผู้อาวุโสและผู้ชายที่เป็นคนะทำงานของป่าชุมชนในช่วงแรกของการสำรวจป่าชุมชน และต่อมามีการเรียนรู้จากการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ การเข้าร่วม และนำผู้ดูงานไปเดินป่าหลายครั้ง จึงทำให้เกิดความแม่นยำและความชำนาญในการอธิบายแก่นักท่องเที่ยว ทั้งที่แดงและที่จอยจึงได้รับการพัฒนาความรู้เรื่องของป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ผู้หญิงคนอื่นในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าของชุมชนมากนัก เพราะไม่มีโอกาสเดินป่าและเข้าร่วมทำงานเหมือนผู้หญิงทั้งสองคน เนื่องจากผู้หญิงคนอื่นต้องรับผิดชอบภาระงานบ้านแทนสามี หรือบางคนอยู่นอกเขตพื้นที่ของการทำป่าชุมชน เช่น พี่แม พี่พร พี่พน หรือบางคนเห็นว่าการทำงานเกี่ยวกับป่าชุมชนเป็นเรื่องของผู้ชายเท่านั้น เช่น ป้าเปีย เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ การจัดทำป่าชุมชนต้องใช้แรงกาย และมีความรู้ความชำนาญในการเดินป่า ผู้ชายที่เป็นคนะทำงานป่าชุมชน จึงได้คัดเลือกคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้ชายเท่านั้น เพื่อความเหมาะสมกับงานเดินป่า และการสำรวจแนวเขต มีผู้หญิงวัยสาวเข้าไปร่วมด้วยเพียงสองคน โดยสรุป การทำงานเรื่องจัดทำป่าชุมชนมีการแบ่งแยกแรงงานกันชัดเจนระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย โดยเน้นความถนัด และบทบาทเดิมของผู้หญิงและผู้ชาย

3.2 การจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคม

การจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนพฤติกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ งานประเพณี งานเทศกาล วันสำคัญทางพุทธศาสนา และกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันจัดขึ้นในโอกาสใดๆ เช่น งานวันแม่แห่งชาติ วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น จากการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน ผู้วิจัยพบว่า กิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เด่นชัดของชุมชน คือ

ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์ของชุมชนตะโหมดได้สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตเป็นเจอนใจที่เชื่อมร้อยให้สมาชิกในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันเสมอ (สภาพานวัดตะโหมด, 2543: 24) ซึ่งชุมชนได้ให้คุณค่า และความสำคัญต่อประเพณีสงกรานต์หรือเรียกกันว่า “ประเพณีวันว่าง” ซึ่งได้จัดขึ้นเป็นเวลา 3 วัน คือ วันที่ 13 – 15 เมษายนของทุกปี เพราะเป็นช่วงเวลาแห่งความสนุกสนานและการสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เป็นการฉลองรับศักราชใหม่ โดยมีกิจกรรมการแข่งขัน การละเล่นพื้นบ้านของหมู่บ้านต่างๆ การแสดงความกตัญญู โดยการสรงน้ำพระและการรดน้ำขอพรจากผู้อาวุโส และกิจกรรมที่สำคัญอีกอย่าง คือ การแสดงความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชนที่เป็นเครือญาติกัน และแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษด้วยการสืบทอดผ่านประเพณีสองศาสนา ที่มีการทำบุญร่วมกันระหว่างระหว่างชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่มีบรรพบุรุษ

ร่วมกัน โดยมีสถานที่ประกอบพิธี คือ บริเวณฌาปนกิจสถานของชาวพุทธปัจจุบัน ซึ่งเคยเป็นสุสานของชาวมุสลิมในอดีต ในวันดังกล่าวมีการร่วมกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยอาหารที่นำมาร่วมทำบุญต้องไม่มีอาหารที่ผิดหลักศาสนาอิสลาม โดยชาวพุทธจะแบ่งอาหารให้โต๊ะอิหม่ามนำไปประกอบพิธีตามหลักศาสนาอิสลาม ในขณะที่เดียวกัน ชาวมุสลิมก็แบ่งอาหารถวายพระสงฆ์ของศาสนาพุทธเช่นกัน

งานสงกรานต์บางปีมีการจัดขออนุญาตวิถีชีวิตของคนสมัยก่อนด้วย ซึ่งได้จัดขึ้น 3 ครั้งแล้ว คือ ปี 2545, 2548 และปี 2549 ดังนั้น การศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยได้ร่วมสังเกตและสัมภาษณ์ในเหตุการณ์การจัดงานขออนุญาตวิถีชีวิตคนสมัยก่อนของปี 2548 เพื่อศึกษาเหตุการณ์การทำงานร่วมกันในชุมชนระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย

เริ่มต้นจากทางวัดตะโหมดได้ส่งหนังสือเชิญ กลุ่ม องค์กร และผู้นำชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน เข้าร่วมประชุมวางแผนการจัดงานขึ้น โดยมีการประชุมเพื่อหารูปแบบของงานและเสนอกิจกรรมขออนุญาตซึ่งมีกิจกรรม ทั้งตอนกลางวันและกลางคืน เช่น การละเล่นของเด็กสมัยก่อน การเล่นหนังตะลุง การรำมโนราห์ การรำวง การออกร้านขายน้ำชา กาแฟ ขนมต้มอย่างไฟ ขนมจาก ข้าวเกรียบย่าง การทำน้ำมันยาง การตีผึ้ง การหน้าข้าว (การปลูกข้าว) การทำข้าวซ้อมมือ การจักสานเสื้อด้วยต้นหนามเตย เป็นต้น

การจัดประชุมกันในวันที่ 5 เมษายน 2548 ณ วัดตะโหมด ที่ประชุมนำโดยท่านพระครู และผู้อาวุโสชาย จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้การยอมรับ ผู้ชายวัยผู้ใหญ่จำนวน 15 คน ซึ่งมีผู้นำเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำที่ไม่เป็นทางการหรือแกนนำองค์กรป่าชุมชน กลุ่มเกษตรทำนา ผู้หญิงเข้าร่วมเป็นผู้หญิงวัยอาวุโส จำนวน 4 คน คือ ป้าจิด ป้าใจ ป้าเปีย และป้าณี รวมถึงผู้หญิงวัยผู้ใหญ่ พี่วันซึ่งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และพี่แมซึ่งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) เป็นผู้หญิงวัยสาว จำนวน 4 คน คือ พี่แดง พี่จอยและเพื่อนๆ ซึ่งทุกคนมีความเคยชินกับการจัดงานส่วนรวมในชุมชน รวมถึงมีผู้แทนจากหน่วยงานจากวัฒนธรรมอำเภอตะโหมด จำนวน 1 คน นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยทักษิณ จำนวน 3 คน นอกจากนี้ ยังมีตัวแทนจากกลุ่มองค์กรในชุมชนและหน่วยงานจากองค์การบริหารส่วนตำบลและสำนักงานเทศบาลเข้าร่วมด้วย

ถึงแม้ว่า มีผู้หญิงกลุ่มพัฒนาชุมชนบางคน เคยถูกคนในครอบครัวขัดขวางไม่ได้ เข้าร่วมงานช่วงแรก เช่น พี่พน และพี่วัน รวมถึงมีเพื่อนบ้านกล่าวหาว่า ไปร่วมงานในชุมชนหรือไปอบรมแล้วทิ้งบ้าน ไม่รับผิดชอบงานบ้าน ไปหาสามีอื่น หรือไปนอกใจสามี ตลอดจนเพื่อไปเที่ยวสนุกกัน แต่ในเวลาต่อมาทั้งสองคนก็ได้พิสูจน์ให้คนในชุมชนของตนได้เห็นว่า การทำงานส่วนรวมนั้น เป็นเพราะความสมัครใจ ไม่ได้มีเหตุผลอื่นแอบแฝง จึงร่วมทำกิจกรรมต่างๆ เรื่อยมา

จนเพื่อนบ้านเองก็ยอมรับ และพี่วัน ได้รับคัดเลือกเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ส่วนพี่พนนั้น ได้พยายามศึกษาต่อเพื่อลงสมัครสมาชิก อบต. ที่ประชุมได้กำหนดรูปแบบของงานในตอนกลางวัน มีการทำบุญถวายภัตตาหารพระสงฆ์ และรดน้ำพระเจ้าอาวาส รวมถึงบั้งสุกุลแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นกิจกรรมตามปรกติของชุมชนในวันสงกรานต์ งานในตอนกลางวันนี้ ที่ประชุมได้เสนอให้ผู้หญิงและผู้ชายวัยอาวุโสรับผิดชอบ โดยผู้ชายวัยอาวุโสเป็นผู้จัดการและพิธีกร เพื่อดำเนินการในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่เช้า - ป่าย

ส่วนงานกลางคืนนั้น ที่ประชุมได้ร่วมกันนำเสนอให้การแสดงชุดแรกเป็นการแสดงวิถีชีวิตของคนสมัยก่อนผ่านตัวละครทั้งผู้ชายและผู้หญิง ซึ่งในการแสดงให้ทุกคนร่วมกันคิดและหาผู้รับผิดชอบ ซึ่งผู้ชายวัยผู้ใหญ่ที่เป็นแกนนำของป่าชุมชนเสนอการแสดงการตีฟิ่งในป่า การดักสัตว์ด้วยแร้ว การทำน้ำมันยาง การจับปลาด้วยยอ สุ่ม แห และการกริดยางพารา ส่วนผู้ชายวัยอาวุโส จำนวน 3 ท่าน ได้นำเสนอให้สาธิตการทำขี้ได้ การไถนา การปลูกข้าว และการเดินทางค้าขายของคนสมัยก่อน รวมถึงการร้องเพลงบอกด้วย ส่วนผู้หญิงวัยอาวุโสทั้งป้าจิด ป้าใจ และป้าเปีย และผู้ชายวัยผู้ใหญ่ร่วมกันเสนอการรำวงย้อนวิถีชีวิต โดยร่วมกันรับผิดชอบค้นหาผู้หญิงในชุมชน มาเป็นนางรำวง พร้อมทั้งฝึกซ้อมการเต้นรำ คัดเลือกเพลงและเตรียมเสื้อผ้า ซึ่งการแสดงแบ่งเป็นนางรำวง 2 รุ่น คือ รุ่นอายุ 30 – 40 ปี และรุ่นอายุ 40 ปีขึ้นไป รวมถึงผู้ชายซึ่งมีหน้าที่ร้องเพลงและเล่นดนตรีด้วย นอกจากนั้นยังมีการทิ่มเม่า การขายขนมจาก การย่างข้าวเกรียบ การขายน้ำชาอีกด้วย ทั้งนี้บรรยากาศสงกรานต์กลางคืนของคนสมัยก่อน ต้องมีแม่ค้าขายของด้วย เช่น ขนมจาก ขนมโค น้ำชา ถั่วลิสงคั่ว ข้าวเกรียบย่างไฟ เป็นต้น ซึ่งส่วนนี้ผู้หญิงวัยอาวุโสได้ร่วมรับผิดชอบหาแม่ค้าซึ่งเป็นผู้หญิงในแต่ละหมู่บ้านมาทำหน้าที่ต่อไป พี่แดงร่วมรับผิดชอบเป็นแม่ค้าขายน้ำชา ส่วนพี่จอยทำหน้าที่ถ่ายรูปบันทึกภาพงานในตอนกลางคืน

การแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมในวันนั้น บรรยากาศค่อนข้างเป็นกันเอง เพราะทุกคนเคยชินกับการจัดงานลักษณะนี้ เนื่องจากเคยจัดมาแล้วเมื่อปี 2545 ในการจัดงานย้อนยุควิถีชีวิตของชาวตะโหมดทุกครั้งมีหน่วยงานภายนอกให้ความสนใจ ในปีนี้ก็เช่นเดียวกัน สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอตะโหมด และมหาวิทยาลัยทักษิณ ได้ร่วมสังเกตการณ์และบันทึกภาพกิจกรรมให้ชุมชนด้วย

สำหรับป้าจิดและป้าใจ ซึ่งเป็นผู้หญิงวัยอาวุโสที่เคยทำกิจกรรมในการจัดงานสงกรานต์ย้อนวิถีชีวิตมาแล้วในปี 2545 ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ ด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน เช่น งานวันแม่แห่งชาติ การจัดวิ่งมินิมาร์ธอน (ระยะทาง 15 กิโลเมตร) การฟิงลูกนิมิต และงานอื่นๆ โดยเน้นความรับผิดชอบต่ออาหาร และการต้อนรับแก่ผู้มาเยี่ยมชมวิถีชีวิตในชุมชน เป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานกับผู้หญิงคนอื่นๆ ในชุมชนให้ร่วมรับผิดชอบงาน หากได้รับ

มอบหมายจากคณะกรรมการทำงานของชุมชน หรือหมู่บ้าน โดยผู้หญิงทั้งสองคนได้มอบหมายงานหรือแบ่งความรับผิดชอบงานกับผู้ชายในชุมชนหรือผู้หญิงคนอื่นๆ และการที่ผู้หญิงคนอื่นๆ หรือผู้ชายยอมรับในบทบาทของผู้หญิงทั้งสอง ก็เพราะเห็นว่าทั้งสองคนเป็นตัวแทนของผู้หญิงในชุมชนตลอดจนมีความสนิทสนมและเป็นเครือญาติกับคนในชุมชนหลายครอบครัว รวมถึงสามีของผู้หญิงทั้งสองก็เป็นที่น่าเชื่อถือของคนในชุมชน ป้าจิดและป้าใจจึงสามารถทำงานและประสานกิจกรรมชุมชนได้อย่างรวดเร็ว และได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดีทุกครั้ง

เมื่อทุกคนได้รับมอบหมายงานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็เตรียมความพร้อมรับผิดชอบงานที่ได้รับอย่างเคร่งครัด ป้าจิดและป้าใจ ได้คัดเลือกและชักชวนผู้หญิงในแต่ละชุมชนมาเป็นนางรำ และร่วมกันสอนนางรำ เรื่องท่าเต้น การแต่งกาย การซ้อมเพลง เป็นต้น โดยผู้แสดงทั้ง 2 ชุด ได้ฝึกซ้อมกันทุกวันที่บ้านของป้าจิด ซึ่งเป็นมีลานหน้าบ้านกว้าง ในช่วงเวลา 18.30-20.00 น. ตั้งแต่วันที่ 7-12 เมษายน

ส่วนผู้ชายที่ได้รับมอบหมายการแสดงวิถีชีวิตนั้น ไม่จำเป็นต้องฝึกซ้อมเพราะผู้ชายส่วนใหญ่ถือว่ากิจกรรมทั้งการทำได้ การทำนา ปลูกข้าว การกรีดยางพารา การตีผึ้ง เป็นต้น เป็นงานที่ตนเคยทำจึงเพียงแต่เตรียมอุปกรณ์ไว้ให้พร้อมเท่านั้น

เมื่อถึงวันสงกรานต์(13 เมษายน 2548) ในช่วงกลางวัน มีผู้คนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย รวมถึงเด็กๆ ถือบั้งโต ตระกร้าใส่ดอกไม้และอุปกรณ์ทำบุญ พร้อมจานชาม เพื่อเตรียมอาหารถวายพระภิกษุสงฆ์ หลังจากนั้นจึงมีการรดน้ำพระสงฆ์เจ้าอาวาส และทำบุญบังสกุลผู้ล่วงลับต่อมาในช่วงบ่าย บุคคลที่ไม่มีหน้าที่ในการจัดงานย้อนยุคก็กลับบ้าน

ส่วนผู้มีหน้าที่รับผิดชอบก็ยังคงทำงานต่อในวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ชายที่ต้องทำเวทีการแสดง ซึ่งมีสองเวที คือ เวทีรำวง และเวทีใหญ่ ต่างก็ช่วยกันทำเวที และติดตั้งเครื่องเสียง พับจอยกับพีแฉงและผู้หญิงอีกจำนวน 4 คน ได้ช่วยกันตกแต่งเวที และทำมาน พร้อมทั้งติดแผ่นโฟมตัวอักษร ซึ่งได้ทำกันในช่วงกลางคืนก่อนวันงานแล้ว นอกจากนี้ ยังช่วยกันจัดดอกไม้สดหน้าเวที นำต้นไม้ไปประดับและตกแต่ง เพราะได้เชิญนายอำเภอตะโหมคมมาเปิดงานช่วงหัวค่ำ การทำเวทีเสร็จเรียบร้อยในเวลา 17.00 น. ทุกฝ่ายได้ช่วยกันเตรียมความพร้อมสำหรับงานในคืนนี้จนสำเร็จ ล่วงด้วยดี

ส่วนผู้หญิงที่รับผิดชอบทำขนมขายได้เตรียมเตา ถ่าน แป้งทำขนม มาจัดวางไว้เป็นแนวยาวตลอดหน้าเวทีใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยผู้ใหญ่และวัยอาวุโส เช่น พี่วัน พี่พร ป้าณี ป้าเปีย และผู้หญิงคนอื่นๆ มีหน้าที่ทำขนมจาก ขนมโค ถั่วลิสงคั่ว ข้าวเกรียบย่างไฟ ซึ่งใช้ถ่านและฟืนเป็นเชื้อเพลิง

บรรยากาศช่วงหัวค่ำค่อนข้างสลับ เพราะไม่เน้นการใช้ไฟฟ้ามากนัก เพื่อให้รำลึก

ย้อนถึงงานในสมัยก่อน เมื่อถึงเวลา 19.00 น. เป็นเวลาเปิดงานโดยนายอำเภอตะโหนดเดินทางมาเป็นประธานในพิธีเปิด โดยมีรองประธานสภาลานวัดตะโหนดกล่าวรายงานการจัดงานในครั้งนี้ หลังจากเปิดงานนายอำเภอได้เยี่ยมชมและทักทายผู้มาร่วมงาน รวมถึงแม่ค้าด้วย โดยพี่จ้อยเป็นผู้ถ่ายภาพ และพี่แดงเป็นผู้เสิร์ฟน้ำในช่วงเวลาเปิดงาน

รายการบนเวทีใหญ่เริ่มต้นด้วยการเชิญผู้เข้าร่วมทุกคนที่เป็นแกนนำและนักแสดงในคืนนี้ร่วมกันแสดงตัวก่อน หลังจากนั้น เป็นการแสดงชุดแรก คือ การแสดงการค้าขายนอกชุมชนของคนสมัยก่อนที่ต้องเดินทางไปขายยังตลาดอำเภอบางแก้ว สิ่งของที่นำไปขายเป็นผลผลิตจากป่า เช่น น้ำผึ้ง น้ำมันยาง จี่ได้ รวมถึงวัวและควาย ซึ่งเป็นการแสดงของผู้ชายทุกวัยร่วมกับผู้หญิงด้วย โดยพี่แดงร่วมแสดงเป็นแม่ค้าร่วมกับผู้หญิงอีก 4 คน

การแสดงชุดต่อมาเป็นการแสดงการทำจี่ได้ของผู้ชายวัยอาวุโสและวัยผู้ใหญ่ รวมทั้งการทำน้ำมันยาง การตีผึ้งในป่า การกรีดยางพารา การทำนาและการไถนาซึ่งมีผู้ชายแสดงบทบาทแทนผู้หญิงในการทำนาปลูกข้าว ทำให้ผู้ชมหัวเราะกันอย่างครึกครื้น และการแสดงชุดนี้มีผู้แสดงเป็นผู้ชายทั้งหมดแสดงเป็นหญิงทำท่าทางเงินอายุ และแสดงกิริยาแบบผู้หญิง เรียกเสียงหัวเราะได้เป็นอย่างมาก

หลังจากการแสดงชุดย้อนวิถีชีวิตจบลง การรำวงย้อนยุคก็เริ่มขึ้นเมื่อเวลาประมาณ 21.00 น. มีนางรำวง 2 ชุด คือ ชุดแรกอายุ 30-40 ปี และชุดที่ 2 อายุ 40 ปีขึ้นไป ชุดละ 15 คน โดยผู้หญิงวัยอาวุโส ทั้งป้าจิด ป้าใจ และผู้หญิงอีก 4 คน อยู่หน้าเวทีรับผิดชอบการขายพวงมาลัย รวมทั้งขายบัตรและจัดคิวเพลงร่วมกับผู้ชายวัยผู้ใหญ่ จำนวน 8 คน ซึ่งเป็นนักร้องเหตุผลที่ให้ผู้หญิงวัยอาวุโสและผู้ชายวัยผู้ใหญ่รับผิดชอบการรำวงย้อนวิถีชีวิต เนื่องจากผู้หญิงและผู้ชายวัยนี้มีประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของการรำวงสมัยก่อน รวมทั้งรู้จักคนในชุมชนเป็นอย่างดี จึงสามารถคัดเลือกและชักชวนนางรำวงได้ ตลอดจนได้เห็นรูปแบบหน้าเวทีหรือการรำวงสมัยก่อน รวมทั้งสามารถเป็นแกนนำหลักในการถ่ายทอดท่ารำ ทำเดินได้ ส่วนผู้ชายซึ่งมีความถนัดด้านการเต้นดนตรีและการร้องเพลง ดังนั้น ความถนัดและความสามารถของผู้หญิงอาวุโสและผู้ชายวัยผู้ใหญ่จึงประสานกันเพื่อให้การจัดงานสำเร็จลุล่วงได้ นอกจากนี้ ผู้หญิงวัยอาวุโสเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับหน้าถือตา เนื่องจากได้ทำงานในชุมชนมาเป็นเวลายาวนาน ผู้หญิงวัยนี้จึงเป็นผู้จัดการงานและมอบหมายงานให้ผู้หญิงคนอื่นด้วย

เวทีการรำวงเป็นเวทีที่มีการแสดงนานจนถึงเที่ยงคืน เพราะมีการจองคิวยาวโดยมีการจองบัตรจากหน่วยงานในพื้นที่ ทั้งเทศบาลตำบลตะโหนด กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด หรือตามรุ่นของนักเรียนโรงเรียนวัดตะโหนด และโรงเรียนประชาบำรุง ซึ่งนางรำวงทุกคนก็ไม่ได้รู้สึกเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด กลับมีความสุขในการร่วมงานกัน

เห็นได้ว่า ผู้หญิงวัยอาวุโสมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมงานในชุมชน เป็นผู้หญิงที่ชุมชนนับหน้าถือตาอยู่แล้ว เนื่องจากความเป็นผู้อาวุโส รวมถึงผู้หญิงที่มีเครือข่ายและบุคคลใกล้ชิดหรือสามีมีตำแหน่งที่สำคัญในชุมชน เช่น ป้าจิด เป็นบุตรสาวของครูที่สอนเด็กนักเรียนหลายรุ่นในชุมชน และมีสามีเป็นตำรวจซึ่งเป็นคนในชุมชน เครือญาติทั้งสองฝ่ายของป้าจิดจึงขยายกว้างครอบคลุมเกือบทั่วทั้งตำบล

ส่วนป้าใจมีสามีเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีพี่ชายเป็นบุคคลตัวอย่างในชุมชน รวมถึงมีน้องชายเป็นแกนนำในสถานาวัดตะโหมด ตำแหน่งทางสังคมของบุคคลรอบข้างของป้าจิดและป้าใจ จึงมีผลต่อการให้การยอมรับนับถือของคนในชุมชนต่อป้าทั้งสองด้วย เห็นได้จากการเป็นตัวแทนชักชวนนางรำวงซึ่งเป็นผู้หญิงในหมู่บ้านต่างๆ รวมทั้งหาผู้หญิงมารับผิดชอบทำขนมจากอย่างข้าวเกรียบ ถั่วลิสงคั่ว ทำขนมโค และขายน้ำชาด้วย ซึ่งผู้หญิงกลุ่มอาวุโสนี้สามารถมอบหมายงานที่ได้รับจากที่ประชุมต่อให้ผู้หญิงหรือเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ได้อย่างง่ายดาย เพราะโดยปกติเมื่อมีกิจกรรมอื่นที่ต้องการอาสาสมัคร ผู้หญิงกลุ่มนี้ก็สามารถชักชวนให้ผู้หญิงในชุมชนเข้าร่วมอยู่แล้ว เช่น งานกิจกรรมของอำเภอ หรือหน่วยงานใดขอให้เข้าร่วม ก็ไม่ขัดข้อง ถ้าไม่ติดธุระสำคัญ แต่สำหรับการประชุมในวัดตะโหมดนั้น ผู้หญิงโดยทั่วไปส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมวางแผนและตัดสินใจในวัดตะโหมด เพราะบางคนจำเป็นต้องรับภาระภายในบ้าน จึงไม่ได้ไปร่วมประชุมในวัด หรือหากเข้าร่วมประชุมก็มักนั่งฟังเพียงอย่างเดียว แต่ป้าจิด และป้าใจมีโอกาสเข้าร่วมเป็นประจำ ซึ่งคนในชุมชนถือว่าทั้งสองคนเป็นตัวแทนของผู้หญิงในชุมชนโดยปริยาย

กล่าวได้ว่า งานประเพณีสงกรานต์เป็นกิจกรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและดึงดูดใจผู้คนในชุมชน ทั้งผู้หญิงและผู้ชายเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มในชุมชน และเข้าร่วมทุกปี รวมถึงเป็นกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นการดำเนินวิถีชีวิตในอดีตที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันของชาวตะโหมด มีการจัดระบบการทำงานร่วมกัน โดยมีการแบ่งงานกันทำระหว่างผู้หญิง และผู้ชายในชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมของชุมชน เน้นกิจกรรมตามประเพณีเป็นหลัก ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น งานวันสงกรานต์ งานสารทเดือนสิบ วันเข้าพรรษา และวันขึ้นปีใหม่ ซึ่งเป็นงานที่มีการทำบุญในวัดร่วมด้วย ผู้หญิงวัยอาวุโสของชุมชนจึงเป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างมากในกิจกรรมดังกล่าว

นอกจากนี้ กิจกรรมประเพณี เช่น การจัดงานวันแม่แห่งชาติ การจัดงานวันเด็ก การจัดงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น จึงจำเป็นต้องมีการวางแผนงาน จัดประชุมร่วมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน ผู้หญิงวัยอาวุโสทั้งป้าจิดและป้าใจ รวมถึงคนอื่นก็มีบทบาทหลักในฐานะแกนนำที่ร่วมประชุมกับแกนนำชายในชุมชน และเป็นผู้รับผิดชอบงาน รวมถึงการนำ

งานที่ได้รับมอบหมายส่งต่อไปแก่ผู้หญิงคนอื่นๆ ในชุมชนด้วย

นอกจากนั้น เมื่อใดที่มีงานที่ต้องมีการวางแผน โดยมีวัดตะโหมดเป็นศูนย์กลาง ทั้งกิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษาหรือวันแม่แห่งชาติ ที่มีการจุดเทียนชัยถวายพระพร การวางแผนของชุมชน องค์กรและหน่วยงาน หรือบางปีมีกิจกรรมอื่นเพิ่มเติม เช่น การวิ่งฟัน-รัน (การแข่งขันตะโหมดมินิฮาล์ฟ-มาราธอนระยะทาง 15 กิโลเมตร) การปลูกต้นไม้ การจัดนิทรรศการและการแสดงบนเวที เป็นต้น งานเหล่านี้ จำเป็นต้องมีการวางแผนงานและตัดสินใจร่วมกันของคนทั้งผู้หญิงและผู้ชาย โดยผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ซึ่งต้องใช้ทักษะด้านการทำอาหาร การจัดเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่ม การปิดกวาดเช็ดถูสถานที่ การทำงานม ตลอดจนการจัดชุดการแสดง เป็นต้น ส่วนผู้ชายเน้นงานที่ใช้แรงกาย เช่น การทำเวทีการแสดง การขนย้ายกล้าไม้ การเคลื่อนย้ายหรือการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

สรุปได้ว่า เมื่อมีกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคม คนในชุมชนตะโหมด ทั้งผู้หญิงและผู้ชายได้มาทำกิจกรรมร่วมกันมากกว่ากิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพราะการจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคม มีรูปแบบที่หลากหลายกว่า และสามารถเข้าร่วมได้ทั้งครอบครัวและเครือข่าย เช่น กิจกรรมการจัดงานวันสงกรานต์ ซึ่งเป็นการปฏิสัมพันธ์กันของคนในชุมชน เพราะบางคนไปทำงาน เล่าเรียนหรือไปตั้งถิ่นฐานนอกชุมชน ได้ถือโอกาสงานเหล่านี้มาพบปะญาติ หรือสังสรรค์กันในหมู่เพื่อนฝูง และเพื่อนร่วมรุ่น นอกจากนี้ ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนที่มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น การเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคม จึงเป็นการผูกพันสายสัมพันธ์ทางเครือญาติให้มั่นคง และสืบทอดกันอย่างต่อเนื่อง